

# Rett og litteratur. Fortellinger om forfall og fornyelse

Silje Warberg

(f. 1987) Førstemanuensis ved NTNU i norsk/norskdidaktikk ved Institutt for lærerutdanning. Hun disputerte med en ph.d.-avhandling i nordisk litteraturvitenskap ved NTNU, *Den fødte forbryter. Diskursive brytninger i fremstillinger av kriminalitet og degenerasjon i norsk litteratur og offentlighet 1890–1910*, i 2016.

[silje.warberg@ntnu.no](mailto:silje.warberg@ntnu.no)

## LAW AND LITERATURE STUDIES. STORIES OF DECLINE AND RENEWAL

The article discusses recent Scandinavian research contributions in the light of an on-going debate about interdisciplinary studies on law and literature. What does, or should, the ‘and’ in ‘law and literature studies’ entail? This question not only concerns the field’s two objects, law and literature, but also the interdisciplinarity between juridical science and literary studies that it presupposes: what are the points of contact between law and literature; in what ways do they oppose each other, and how can the intersections between them be productively explored? The law and literature movement has become an international, broad field of study since its formation in the USA in the 1970s. This article is concerned primarily with its development in a contemporary Norwegian and Nordic context. The first part of the article explores the somewhat tabloid story of the field’s decline that unfolded in Norwegian media during 2016. The second discusses recent research contributions, in order to suggest productive ways in which to develop law and literature studies, by telling a story of renewal rather than one of decline.

## Keywords

humanities, interdisciplinary studies, law and literature

Debatten begynte i *Nytt norsk tidsskrift* i mai 2016. I artikkelen «Justismord, lov og rett. En fortelling om mislykket tverrfaglighet» kom rettsfilosof Eivind Kolflaath med skarp kritikk av den såkalte bergensskolens forskning på lov, rett og litteratur.<sup>1</sup> Artikkelen tok utgangs-

1. Betegnelsen «The Bergen School» ble tatt i bruk ironisk av gruppen selv på 1990-tallet, men har siden befestet seg og tilsynelatende mistet sitt ironiske tilsnitt også når det brukes av de involverte forskerne (jf. Haarberg 2010).

punkt i prosjektet «Justismordets dramaturgi. Om konstruksjonen av falske eller fiktive fortellinger i retten», som forskergruppen, bestående av professor i litteraturvitenskap Arild Linneberg og doktorene Johan Dragvoll og Bjørn C. Ekeland, arbeidet med i perioden 2009–2013. Kolflaaths kritikk hadde imidlertid betydning for mer enn dette ene prosjektet. Linneberg er kjent som den internasjonale rett og litteratur-bevegelsens mest prominente aktør i norsk sammenheng, og han gis ofte æren for å ha introdusert denne opprinnelig amerikanske bevegelsen, *the law and literature movement*, her til lands.<sup>2</sup>

Kolflaaths fortelling om mislykket tverrfaglighet ble snart en utvidet faglig og forskningsmessig forfallshistorie om rett og litteratur-bevegelsen, som ble behørig dekket av dagspressen gjennom sommeren 2016.<sup>3</sup> Det er imidlertid også mulig å etablere en motsatt fortelling om bevegelsens tilstand, en fortelling om fornyelse og fruktbar tverrfaglighet, med utgangspunkt i det samme forskningsmiljøet. Samtidig som den tabloide forfallshistorien utspilte seg, pågikk det en parallell debatt mellom Kolflaath og litteraturviter Frode Helmich Pedersen, knyttet til et nytt forskningsprosjekt om rett og litteratur ved Universitetet i Bergen.<sup>4</sup> Denne debatten fikk et langt mer positivt utfall, og resultatene av utvekslingen står i klar kontrast til forfallsfortellingen forbundet med justismordprosjektet. I tillegg til dette ble det i 2015 og 2016 publisert flere nordiske litteraturvitenskapelige forskningsbidrag som ikke bekjente seg til rett og litteratur-bevegelsen, men som like fullt ga bud på nytenkning omkring krysningspunktene mellom rett og litteratur. Også disse studiene kan trekkes inn i en alternativ og fornyende fortelling om rett og litteratur-bevegelsen.

Denne artikkelens mål er å analysere de motstridende fortellingene om bevegelsens forfall eller fornyelse ut fra de overordnede, prinsipielle spørsmålene om tverrfaglig forskning som Kolflaaths kritikk påkaller.<sup>5</sup> Blant dem finner vi spørsmål forbundet med henholdsvis loven og litteraturens egenart og kjennetegn som praksis, tradisjon og forskningsfelt. Et annet sentralt spørsmål gjelder litteraturvitenskapens nytteverdi på andre felt enn sitt eget. Mens den amerikanske rett og litteratur-bevegelsen for en stor del ble initiert av jurister, har den nordiske avleggeren vært igangsatt og båret frem av litteraturvitere.<sup>6</sup> Dette er

2. Arild Linneberg opprettet forskningsgruppen om lov, rett og litteratur i Bergen i kjølvannet av at han ga ut boken *Far og barn i moderlandet* i 1997. Internasjonalt brukes betegnelsen *law and literature*, der det engelske «law» omfatter både det vi ville kalle «lov» og «rett» eller «jus». I norsk og svensk sammenheng har det vært vanlig å benytte navnet «rett og litteratur», slik jeg gjør her, mens «lov og litteratur» benyttes i Danmark. Jeg velger også å beholde betegnelsen *movement*, bevegelse, for å betegne forskningen på rett og litteratur, fremfor «forskningsfelt» eller «disiplin». Betegnelsen peker på at forskningen fremdeles anser et tverrfaglig møte mellom to distinkte felt/disipliner (retts- og litteraturvitenskapen) som en grunnleggende del av disse studiene.
3. Debatten munnet ut i flere artikler som antydte at konsekvensene strakk seg forbi justismordprosjektet. I artikkelen «Rettens teater 2.0» ga Eirin Eikefjord medhold til Eivind Kolflaath i at prosjektet diskrediterer litteraturvitere som aktører i studier av lov og rett (*Bergens Tidende* 2016.05.27). I «En vitenskapsfiendtlig vind» gikk professor i statsvitenskap Thorvald Gran enda lenger, idet han konkluderte med at bergensskolens tilnærming til lov og rett truet vitenskapen som helhet og retten som institusjon (*Bergens Tidende* 2016.07.20).
4. Prosjektet, kalt «A Narratology of Criminal Cases», mottok midler fra Norges forskningsråd senere samme år. Frode Helmich Pedersen søkte om midlene sammen med Arild Linneberg, som opprinnelig ledet prosjektet. Etter at Linneberg trakk seg som leder har Pedersen overtatt denne rollen.
5. Artikkelen er en omarbeidet versjon av min prøveforelesning over oppgitt emne til disputas for graden ph.d., «Lov og litteratur. En 'state of the art'-presentasjon» (NTNU, 2016.11.18).
6. Bjørn C. Ekeland behandler norske juristers tilnærminger til rett og litteratur-forskning i sin doktorgradsavhandling *Rettferdige ord. Humanistisk rettstenkning mellom rett og retorikk, lov og litteratur* (2009). Se avhandlingens del II, side 95–113.

merkbart både i debatten om rett og litteratur-bevegelsen og i denne artikkelen, som først og fremst henter sine eksempler fra litteraturvitenskapens domene. Som et resultat av dette er det ikke bare spørsmål om feltenes faglige identitet (både med tanke på historiske røtter og fremtidig utvikling) tverrfaglighetsdebatten setter i spill, men også spørsmål om de humanistiske fagenes plass i kunnskapssamfunnet.<sup>7</sup>

Artikkelens første del vil gi en grundigere gjennomgang av Kolflaaths kritikk og forfallshistorien den knyttes til, som setter debatten om den norske, litteraturvitenskapelig orienterte forskningen på rett og litteratur inn i en internasjonal sammenheng. Deretter etablerer jeg en fornyelsesfortelling med utgangspunkt i den parallelle utvekslingen mellom Kolflaath og Pedersen. Herfra vil jeg rette blikket utover ved å trekke inn to nye, nordiske forskningsbidrag som også nærmer seg spørsmål om lov, rett og kriminalitet med utgangspunkt i perspektiver fra litteratur-, medie- og kulturstudier. Ved hjelp av de til sammen fire aktuelle eksemplene på spesifikt norske og nordiske tilnærminger til rett og litteratur, vil jeg drøfte bevegelsens tilstand og framtidsutsikter som tverrfaglig studieområde. Fremstillingen vil hele veien være forankret i spørsmålet om hva «og»-et i rett og litteratur kan og bør innebære. Dette spørsmålet omfatter både forholdet mellom bevegelsens to objekter (rett og litteratur) og tverrfagligheten (mellom retts- og litteraturvitenskap) som utforskningen av disse objektene forutsetter.

## LOV OG, I, SOM, ELLER LITTERATUR: EN TVERRFAGLIG UTFORDRING

*The law and literature movement* oppstod som en av mange tverrfaglige «*law and*»-områder tilknyttet den amerikanske rettsvitenskapen.<sup>8</sup> I forbindelse med «rett og litteratur» har det imidlertid vært vanskelig å slå fast hva slags forbindelse det er «og-et» betegner, noe som gjenspeiles i den amerikanske tradisjonen for å dele inn rett og litteratur-forskningen i to delvis overlappende tilnærminger: «rett i litteraturen» og «rett som litteratur».<sup>9</sup> De to hovedretningene er ikke knyttet til ulike teoridannelser eller særskilte metoder, og i de senere år har attpåtil skillelinjene mellom dem blitt delvis utvisket (Simonsen, Porsdam & Skov Nielsen 2007, 10). Det strukturelle overblikket som oppdelingen tilbyr sier like fullt noe om hvordan rett og litteratur-bevegelsen er organisert som tverrfaglig forskningsområde. De to retningene peker mot et behov for å presisere hvordan lov og rett står i forbindelse med litteratur, ved hjelp av andre konjunksjoner enn det overordnede og-et. Spørsmålet om denne relasjonen var i utgangspunktet en sentral problemstilling også i den norske debatten som oppstod i kjølvannet av Eivind Kolflaaths kritiske artikkel. Artikkelen

7. Debatten om humanioras samfunnsnytte var en fremtredende del av mediebildet i 2016 blant annet på grunn av regjeringens arbeid med stortingsmeldingen *Humaniora i Norge* (Meld. St. 25 (2016–2017)).
8. Blant de første «lov og»-områdene finner vi «Law and Economics» og «Law and Society», som oppstod på 1960-tallet (Galanter og Edwards 2007, 375). Se også Jane Barons artikkel om tverrfagligheten i rett og litteratur-bevegelsen, der hun innleder med å påpeke at og-et skaper en forbindelse som gjør det lett å overse nødvendigheten av også å trekke opp grensen mellom fagfeltene som knyttes til hverandre (1999, 1061).
9. Inndelingen i to hovedretninger finner vi blant annet hos Ian Ward i *Law and Literature. Possibilities and Perspectives* (1995) samt i de fleste senere introduksjonsverk til feltet, deriblant den danske antologien *Lov og litteratur* redigert av Karen Margrethe Simonsen, Helle Porsdam og Henrik Skov Nielsen (2007, 7). I norsk sammenheng har Bjarne Markussen skrevet en oversiktsartikkel om rett og litteratur-bevegelsen og dens hovedretninger i artikkelen «Rett og litteratur. En introduksjon og et bidrag» (2005).

hans stilte spørsmål ved *hvordan* justismordprosjektet satte lov og rett i forbindelse med litteraturen, og litteraturvitenskapen i forbindelse med rettsvitenskap.

I korte trekk vil det å studere retten i litteraturen si at man tar utgangspunkt i fremstillinger og tematiseringer av lov og rett i litterære verk. Da rett og litteratur-bevegelsen i USA ble etablert i 1970-årene, stod nettopp denne retningen sterkt. Bak de litterære lesningene lå det i utgangspunktet en tanke om at litteraturen kunne bringe humanistiske idealer til rettens praksis, blant annet ved å oppøve en nødvendig empati og forståelse blant jurister for den levde virkeligheten. Utviklingen har imidlertid dreid i retning tydeligere kritiske lesninger. Slike analyser vektlegger hvordan litterære tekster gjenspeiler og tematiserer kulturelle forhold som klasseforskjeller eller holdninger til kjønn, rase og identitet på måter som også har betydning for holdninger og normer innenfor lov og rett.

Forskningen på retten *som* litteratur tar derimot utgangspunkt i de tekstuelle og retoriske praksisene knyttet til lov og rett. Her tas litteraturvitenskapelig teori og metode i bruk på lovens tekster og strafferettslige prosesser for å belyse hvordan de fungerer, ofte i analogi med dramaet eller fortellingen. Retningen utforsker for eksempel rettens retorikk, dens makrofortellinger og dens fortolkninger og vurderinger av bevismateriale, vitnemål og tilståelser. I utgangspunktet lå det en forestilling om retten og litteraturens felles røtter bak utforskningen av rett som litteratur, som kunne trekkes tilbake til romeren Marcus Tullius Ciceros skrifter om retorikk. Som den tyske forfatter-juristen Jakob Grimm skrev, reiste retten og poesien seg fra samme seng (1957 [1816], 8). I dag kan vi si at retningen utforsker hva som skjer dersom man tilbakefører kunnskap om retorikkens og fortolkningens rolle i rettsprosessen til det juridiske feltet, med utgangspunkt i litteraturvitenskapelige analysemodeller.

Innenfor begge de etablerte hovedretningene har det primære spørsmålet vært hva litteraturen og litteraturvitenskapen kan utsi om eller tilby retten og rettsvitenskapen, snarere enn omvendt. Som en utfordring av denne måten å tenke rett og litteratur-bevegelsen på, har det blitt foreslått en tredje retning kalt «litteratur som rett» (Simonsen, Porsdam & Skov Nielsen 2007, 9). Betegnelsen omfatter alle studier som undersøker hvordan litteraturen selv oppbygger – og vurderes ut fra – normative, rettslige og lovmessige kategorier. Foreløpig er retningen bare tentativt utforsket innenfor rammene av rett og litteratur-bevegelsen, og grenseskillet mellom undersøkelser av retten i litteraturen og litteraturen som rett kan være vanskelig å trekke.<sup>10</sup> Etterlysningen av dette perspektivet er imidlertid i seg selv interessant og peker mot at inndelingen i to hovedretninger ikke bare har vært et pragmatisk hjelpemiddel for å skaffe overblikk over et stort og spredt forskningsområde. Hva som settes «i» forbindelse med det andre, hva som er «som» det andre, sier noe om hvordan forholdet mellom de to feltene forstås og utforskes.

Om vi skal plassere bergensskolens forskning på justismord blant disse retningene, har den i hovedsak undersøkt retten *som* litteratur. Forskernes tilnærming til rettsprosessene

10. Retningen «litteratur som rett» ble etterlyst av Martin A. Kayman i 2002. Karen-Margrethe Simonsen, Helle Porsdam og Henrik Skov Nielsen trekker frem J. Hillis Millers «Laying Down the Law in Literature» (1990) og Arild Linnebergs essay «Romanheten i sentrum» (2001) som eksempler på dette perspektivet (2007, 9). I senere tid har retningen blitt fremmet og forsøkt videreutviklet av blant andre Peter Schneck (2007) og Mary Jane Schenck (2013). Også forskning på forholdet mellom litteratur og lovverk, som åndsverklovene (jf. D'Amico 2013), og debatten om den norske «virkelighetslitteraturens» (potensielle og reelle) rettslige konsekvenser kan tenkes som «litteratur som rett»-studier.

går gjennom språket, via retorisk analyse satt inn i en ramme av den franske filosofen Jacques Derridas dekonstruksjonsteori. Sakene som undersøkes i prosjektet er historiske norske rettssaker hvor skyldspørsmålet har blitt diskutert også etter domfellelsen, deriblant Tengs-, Treholt- og Torgersen-sakene. Prosjektets målsetning var å undersøke rettens «falske» eller «fiktive» fortellinger om disse sakene gjennom retorisk analyse av rettsmaterialet. En slik analyse søker ikke i utgangspunktet å avdekke *hva* som faktisk har skjedd, men *hvordan* rettens fortelling om det inntrufne ble konstruert ut fra tilgjengelige bevis. Like fullt har en sentral kritikk av prosjektet, også fra andre enn Eivind Kolflaath, vært at forskerne ser ut til selv å ta standpunkt i sakene de undersøker.<sup>11</sup>

I analysene som inngår i boken *Justismordets retorikk* (Dragvoll, Ekeland og Linneberg, 2014), fremstilles retten som en statisk og autoritativ størrelse. Boken undersøker rettens dramaturgi og retorikk med utgangspunkt i antatte eller mulige justismordsaker. Forskerne tar i bruk en «dekonstruktiv nyretorikk», basert på litteraturvitenskapens analytiske og teoretiske verktøy, for å vise hvordan retten har latt tvilsomme fortellinger føre til domfellelse (2014, 33, 39). Bevis forstås i denne sammenheng som språklig konstruerte tegn, som er grunnleggende ustabile og kun kan tilkjennes verdi gjennom fortolkninger og retoriske konstruksjoner (2014, 39). Gjenstanden som undersøkes er i siste instans språket selv, og analysene setter i scene en kamp om språket og en diskusjon om hvor eller hvordan vi finner dets mening. Slik fremsettes en påstand om at litteraturvitenskapen kan tilby verktøy for å håndtere språkets konstruksjon av mening på en måte som er mer nyansert og kritisk innrettet enn rettsvitenskapens, nettopp ved at lov og rett forstås *som* litteratur.

I Kolflaaths kritiske artikkel tegnes imidlertid et bilde av en forskningsmessig praksis som verken er gjenkjennbar som rett og litteratur, eller rett *som* litteratur, men som snarere tvinger frem et valg mellom rett *eller* litteratur. Kolflaath stiller til sammen seks spørsmål til justismordprosjektet med utgangspunkt i eksempler fra *Justismordets retorikk*, som alle er knyttet til møtepunktene mellom en rettsvitenskapelig og en litteraturvitenskapelig praksis.<sup>12</sup> Den faglige kritikken er særlig knyttet til definisjonen av forskningsobjektet, justismordet, bruken av begrepet «tegn» fremfor «bevis» og omtalen av rettens produksjon av «falske» eller «fiktive» fortellinger (Kolflaath 2016a, 149). I forbindelse med dette stilles det også spørsmål ved forskernes fremstillingsform, som beskrives som «nedlatende og til dels raljerende» i sin omtale av jurister og av rettsvitenskapen (2016a, 153). Artikkelen utgjør til sammen en bredt orientert kritikk, som ikke bare tar for seg prosjektets innhold og metodiske utgangspunkt, men også fremstillingsform og resultater i form av antall originale publikasjoner.<sup>13</sup>

Resultatet er nettopp den fortellingen om mislykket tverrfaglighet som tittelen lover. Problemene som oppstår i møtet mellom litteraturvitenskap og rettsvitenskap danner grunnlaget for spørsmålene Kolflaath stiller, og de utgjør også bunnlinjen i kritikken hans:

11. Se for eksempel Jon Haarbergs «Jus og litteraturvitenskap» (2010).

12. De seks spørsmålene oppsummeres og presenteres på nytt av Eivind Kolflaath i *Klassekampen* 2016.06.23.

13. Eivind Kolflaath begrunner påstandene sine med eksempler hentet særlig fra boken *Justismordets retorikk* (2014), men også fra Bjørn C. Ekeland og Johan Dragvolls doktorgrads- og hovedfagsavhandlinger. I etterkant publiserte han en utvidet versjon av artikkelen på sin hjemmeside, der flere eksempler var inkludert og enkelte argument utdypet (<<http://folk.uib.no/hfiek/Kolflaath-Justismord-Utvidet.pdf>>).

Justismordprosjektet har vært presentert som tverrfaglig forskning i skjæringspunktet mellom litteraturvitenskap og juss, men tekstene det har resultert i fremstår snarere som forsøk på faglig annektering (Kolflaath 2016a, 145). Avslutningsvis felles det en hard dom over bergensskolens tverrfaglige ambisjoner:

I justismordprosjektet møter vi (...) forskere som virker mer opptatt av å belære enn å lære. Ønsker man å komme i dialog med det juridiske feltet, er det neppe en klok strategi å fremstille aktører i feltet som idioter eller skurker eller begge deler, og å omtale rettsvitenskapen som om den er blottet for refleksjon. (...) Utover å fremme forskernes akademiske karrierer, har justismordprosjektet neppe bidradd til stort annet enn å diskreditere litteraturvitenskapen som en potensiell deltaker i en seriøs, faglig diskusjon om bevisbedømmelse og andre sider ved norsk straffeprosess. (Kolflaath 2016a, 155.)

I konklusjonen ser det ut til at kritikken av justismordprosjektet også har bredere implikasjoner, som gjelder samarbeidet mellom retts- og litteraturvitenskap på et helhetlig, disiplinært nivå. Kolflaaths avslutning antyder at bergensskolen har bidradd til å diskreditere litteraturvitenskapen som sådan, også som en potensiell fremtidig deltaker, i faglige debatter om juridiske spørsmål. Fortellingen om mislykket tverrfaglighet skildrer ikke bare et feilslått forsøk på faglig grenseoverskridelse, men et annekterende angrep fra litteraturvitenskapens side, som krever tilsvarende angrep fra rettsvitenskapen. Valget står mellom lov *eller* litteratur.

Denne polariserte fremstillingen av forholdet mellom retts- og litteraturvitenskap ble bare forsterket i debatten som fulgte i norske aviser.<sup>14</sup> Arild Linnebergs første kommentarer til artikkelen, trykket i *Klassekampen*, slo fast at «[Kolflaaths artikkel] er et skrekkeksempel på hvordan en fra en hegemonisk systemservil tenkning avfeier annerledestenkende med et helt annet og systemkritisk syn på vitenskapelighet» (2016.05.27). Her knyttes litteratur- og rettsvitenskap til to fundamentalt forskjellige vitenskapssyn, som henger sammen med en vanlig oppfatning innenfor *the law and literature movement* av motsetningen mellom rett og litteratur: Loven knyttes til systemservil rettspositivisme og formalisme, mens litteraturen forbindes med systemkritisk humanisme. Konfliktlinjen i det vi kan kalle rett *eller* litteratur er en konsekvens av denne binære motsetningen mellom loven og litteraturen, som forankres i deres respektive fagfelts vitenskapssyn.

Linnebergs lengre tilsvarende, som ble publisert kort tid etterpå under tittelen «Domstolens løpegutt», bygget også opp under fremstillingen av to fagdisipliner i kamp. Artikkelen fremhever justismordprosjektets ustrakte publiseringsvirksomhet og forbindelse til den store, internasjonale og grunnleggende tverrfaglige bevegelsen «rett og litteratur» (*Klassekampen* 2016.06.18). Linneberg kalte Kolflaaths påstander absurde og mente at de begrepelige og teoretiske avklaringene i *Justismordet retorikk* burde være «lette å fatte». Tittelen henspiller på Kolflaath selv, som ifølge Linneberg går domstolens ærend fremfor å operere

14. Debatten fra sommeren 2016 kan sees som et slags endespill i en serie sammenstøt mellom bergensskolen og representanter fra både rett og litteratur-feltet. Høsten 2015 startet forfatter Finn Junker en fornyet debatt om Torgersen-saken, der han kritiserte de tre forskerne og selv tok til orde for at Torgersen ble dømt med rette. Bergensskolen svarte i en felles artikkel i *Morgenbladet*, hvorpå også flere jurister kom med tilsvarende. Temperaturen var høy allerede da, og den skulle bare bli høyere etter hvert som vårens faglige kritikk fra Kolflaath gled over i en debatt om forskernes feilrapporteringer av forskningsresultater.

som en uavhengig forsker. I slutten av teksten siteres den tyske filosofen Walter Benjamin på at fagfilosofen er samfunnets «mest irrelevante lakeier».

«Domstolens løpegutt» besvarte få av de faglige spørsmålene Kolflaath stilte, men fremhevet prosjektets meritter og gode resultater i andre sammenhenger enn i møte med norsk rettsvitenskap. I artikkelen «Arild Linnebergs tallmagi» tok Kolflaath tak i disse påstandene og påviste at Linneberg hadde feilrapportert en rekke resultater av forskningsprosjektet i sin rapport til Forskningsrådet (*Klassekampen* 2016.07.09). Feilrapporteringene fikk økt aktualitet da det viste seg at Linneberg, sammen med Frode Helmich Pedersen, nylig hadde fått tildelt mer NFR-støtte til forskningsprosjektet «A Narratology of Criminal Cases». I mediene oppstod det en delvis ny debatt, som dreide seg om publiseringspraksis og rapportering av forskningsresultater. Som Kaj Skagen påpeker i debattinnlegget «Justismord og karakterdrap» i *Nytt Norsk Tidsskrift*, var denne utvidede mediedebatten preget av at «forskingsprosjekt, forskningsrapport, forskningsmidler og forsker fløt sammen» (2016, 278). Kritikken av justismordprosjektet ble utformet som en kritikk av dets leder, samtidig som feilrapporteringen han var skyldig i ble fremstilt som en indikator på at forskningsmidler hadde blitt tildelt eller brukt på feil grunnlag.

Både Kolflaaths opprinnelige artikkel og utvekslingen som fulgte ga inntrykk av at en tverrfaglig dialog mellom den norske rett og litteratur-bevegelsen og rettsvitenskapen var uoppnåelig. I dagspressen dreide debatten over i et nytt og delvis grumsete farvann, og det grunnleggende spørsmålet om prosjektets tverrfaglighet, som innledet det hele, ble ikke diskutert videre. Kolflaaths opprinnelige artikkel er likevel et godt utgangspunkt for å drøfte prinsipielle spørsmål som har med tverrfaglighet innen rett og litteratur-forskningen å gjøre. Utspillet hans berører en tematikk som allerede har blitt utstrakt drøftet i forbindelse med den internasjonale rett og litteratur-bevegelsen: Bidrar denne tverrfaglige bevegelsen, enten det utforsker lov og rett *og, som, eller i* litteratur, til å etablere og forsterke en motsetning mellom de to feltene den forsøker å forene?

## HVOR GÅR DET GALT? RETTEN, LITTERATUREN OG VIRKELIGHETEN

I 2005 publiserte den amerikanske litteraturviteren og advokaten Julie Stone Peters en artikkel om nettopp dette spørsmålet, som ble utgangspunkt for flere faglige refleksjoner omkring den internasjonale rett og litteratur-bevegelsens utvikling.<sup>15</sup> I «Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion» (2005) sammenfattet hun bevegelsens historie i USA med utgangspunkt i en drøfting av de to disiplinenes faglige identitet. Peters ville undersøke de grunnleggende årsakene til at rett og litteratur ender opp som motsetninger selv innenfor en bevegelse som har tverrfaglig utveksling som utgangspunkt. Hennes oppfatning av de dypere, disiplinære forutsetningene for bevegelsens tilblivelse og, etter hvert, dens endepunkt, kan også bidra til å kaste lys over premisene for den norske debatten som oppstod et tiår senere.

15. Artikkelen fikk tilsvar fra Peter Brooks og Richard H. Weisberg i tidsskriftets neste nummer, som også publiserte Julie Stone Peters' svar på tilsvarene (se *PMLA* 2005, vol. 120 og 121). Weisberg har også skrevet svarartikkelen «What remains 'real' about the law and literature movement?» (2016). Peters' artikkel har blitt utgangspunkt for en rekke senere drøftinger av rett og litteratur-feltets utvikling, av blant andre Gerd Olson og Martin Kayman (2007), Peter Goodrich (2009) og Olson (2010).

Ifølge Peters skyldes ikke forbindelsen mellom rett og litteratur deres felles, cicerianske røtter eller, med Jakob Grimms bilde, deres oppstandelse fra en delt seng. Det er tvert imot forskjellene mellom de to fagfeltene, retts- og litteraturvitenskap, som har drevet frem forskningen på lov og retts krysningpunkter med litteraturen. På den ene siden har det tverrfaglige samarbeidet vært drevet av et ønske om å tilegne seg noe den andre disiplinen har; på den andre siden av et ønske om å se i seg selv noe den andre disiplinen mener at finnes der (Peters 2005, 449). Feltene deler ikke først og fremst et felles innhold, men en felles lengsel eller et «begjær» etter en virkelighet som bare den andre besitter.<sup>16</sup> Peters artikkel er en teoretisk refleksjon over hva det er de to fagfeltene uttrykker om seg selv og søker etter hos den andre, som munner ut i en diagnostisering av rett og litteratur-bevegelsens problematiske eller feilslåtte tverrfaglighet.

I det litterære feltet finner Peters et ønske om å se litteraturen som en (politisk) praksis henvendt mot den ekstralitterære virkeligheten. Litteraturvitenskapen vender seg mot lov og rett som et sted der språket og fortellingene har konkrete funksjoner og forårsaker handling. Rettsvitenskapen henvender seg på sin side til litteraturen fordi den kan uttrykke en sannhet som er løsrevet fra rettens utøvende og formalistiske praksis, som estetisk uttrykk for en levd og erfart virkelighet (Peters 2005, 448). Ifølge Peters ligger dette felles ønsket om å tilegne seg det andre feltets «virkelighet» og «sannhet» til grunn for rett og litteratur-bevegelsen. Foreningen skal yte motstand både mot ideologiseringen av en apolitisk estetikk og av lov og rett som systemservil positivisme, for på den måten å gi kunsten makt og makten mening.

Artikkelen presenterer en historisk gjennomgang av den amerikanske rett og litteratur-bevegelsen, som forankres i denne lengselen etter «det virkelige». I oppstartsfasen målbar bevegelsen en forestilling om (litterær eller estetisk) humanisme som en motsats til formalistiske og teknokratiske aspekter ved retten og rettsvitenskapen (Peters 2005, 444). Foreningen mellom rett og litteratur skulle synliggjøre det menneskelige grunnlaget for rettsvitenskap og juridisk praksis, for slik å kaste nytt lys over sentrale begrep som rettferdighet, kriminalitet og straff. På denne måten skulle litteraturen bygge bro over det som ble oppfattet som en kløft mellom lov og rett og den virkeligheten de virket på (Peters 2005, 444). Den samme bevegelsen skulle imidlertid også bringe virkeligheten tilbake til litteraturen. Når litteraturen ble ansett som en kilde til sannheter som kunne påvirke og endre maktapparatet (lov og rett), kunne litteraturen «at last do something real» (Peters 2005, 445). Ifølge Peters danner den gjensidige lengselen etter «det virkelige» en felles linje gjennom den amerikanske rett og litteratur-bevegelsens ulike faser (en humanistisk, en hermeneutisk og en narrativ, ifølge henne), til tross for at forskjellige teoretiske perspektiver har dominert.

På bakgrunn av denne analysen oppgir Peters to grunner til at rett og litteratur-bevegelsen har hatt problemer med å overskride de disiplinære grensene mellom retts- og littera-

16. Julie Stone Peters benytter en terminologi som bygger på psykoanalytiske kategorier som begjær, fortregning og underbevissthet i sin analyse. Hun beskriver lengselen etter virkelighet som tverrfaglighetens drivkraft, men også som et symptom på fortregnte smertepunkt og «disiplinære begjær» (*disciplinary desire*) i hvert av feltene, som hun ser i analogi til det opprinnelig greske hysteribegrepet og den psykiatriske diagnosen det ga navn til (Peters 2005, 448). De psykoanalytiske termene brukes imidlertid fortrinnsvis på et metaforisk nivå, for å illustrere en dynamikk grunnlagt i spørsmålet om fagfeltenes identitet og autonomi, og Peters argumentasjon lar seg fint følge uten kjennskap til psykoanalytisk teori.



turvitenskap på produktive måter. For det første er tverrfagligheten grunnlagt på projeksjoner av begjær over mot det andre feltet og en jakt på en «virkelighet» som til syvende og sist er uopnåelig – derav «the vanishing real» i artikkelens tittel. For det andre ender rett og litteratur-bevegelsen opp med å reprodusere eksisterende forestillinger om hva det er som utgjør de to fagfeltene virkelighet og potensielle innvirkning på denne. Når litteraturen blir gjort til bærer av humanistiske idealer, sementeres forståelsen av retten som instrumentell og pragmatisk. Når det politiske tilkjennes lov og rett, forsterkes en underliggende forståelse av estetikk og litteratur som apolitisk og unyttig (Peters 2005, 449). På denne måten karikeres og forsterkes faglige forskjeller, og grensene mellom feltene tydeliggjøres fremfor å overskrides.<sup>17</sup>

Også i den norske debatten om rett og litteratur-bevegelsen gjenfinner vi trekk som kan passe inn i Peters' analyse. Når Linneberg insisterer på litteraturvitenskapens potensial til å avsløre rettens «falske» og «fiktive» fortellinger eller litteraturens evne til å yte systemkritikk, er det nettopp slike fundamentale oppfatninger av feltenes kjerneverdier som reproduseres og tas i bruk. Spørsmålet er hvilket grunnlag retten og litteraturen, eller retts- og litteraturvitenskapen, griper inn i folks liv på. De to vitenskapssynene som møtes, innebærer også to ulike syn på hvordan virkeligheten skal tilnærmes og forstås. Bergenskolen forståelse av bevis som mangetydige tegn står i et konfliktfylt forhold til rettens etablering av fakta innenfor rammen av «rimelig tvil», som, slik Kolflaath ettertrykkelig poengterer, er en forutsetning for at lov og rett i det hele tatt skal kunne utøves.

Der Kolflaath knytter kritikken til en tanke om litteraturvitenskapelig opportuniste og mislykket tverrfaglighet, mener Peters at det er selve grunnlaget for tverrfagligheten som er illusorisk. Hun unngår den kampmetaforikken både Kolflaath og andre benytter, ved å forstå feltenes inntreden i hverandres domener som drevet av en lengsel heller enn en invaderende eller annekterende opportuniste. Avslutningsvis i artikkelen tar hun til orde for at det at noe er illusorisk ikke vil si at det ikke er verdifullt eller produktivt; nettopp utfordringene knyttet til tverrfaglighet på områder som rett og litteratur kan ha hjulpet de respektive fagfeltene med å arbeide seg gjennom sine forestillinger om hverandre og seg selv (Peters 2005, 450–451). Som vi ser, dekker og-et i rett og litteratur en relasjon som er både kompleks og åpen, og som, til tross for et ønske om tverrfaglig utveksling, raskt kan ende opp med å markere og underbygge en asymmetri snarere enn en forbindelse. Peters' kritikk er rettet mot denne tendensen til at rett og litteratur-forskningen, enten den behandler rett «som» litteratur eller «i» litteraturen, drives mot et skille mellom feltene som fremtvinger valget mellom rett «eller» litteratur.

## MOT EN «POSTTVERRFAGLIGHET»?

Julie Stone Peters' artikkel har av mange blitt lest som en kritikk av rett og litteratur-bevegelsen, men selv presenterer hun den som et forsøk på å forstå bevegelsens historie og

17. Christine Künzel, Gerd Olson m.fl. har argumentert for at motsetningen mellom rett og litteratur er knyttet til en kjønnslig metaforikk som feminiserer litteraturen og maskuliniserer loven (se Olson 2010, 358). Resultatet er den samme dobbeltheten som Peters beskriver: Samtidig som litteraturen fremstilles som et feminint korrektiv til lovens maskulinitet, bidrar metaforikken til å opprettholde og forsterke binære og dikotomiske motsetninger mellom de to feltene.

utvikling mot det hun senere kaller dens «posttverrfaglighet» (Weisberg og Peters 2006, 548).<sup>18</sup> Begrepet er ment å betegne hvordan rett og litteratur-bevegelsen nå er i ferd med å assimilere et faglig mangfold og transcendere «lengslene» som tidligere drev den. Peters tegner opp et bilde av en ny form for global tverrfaglighet, som er mindre opptatt av disiplinære grenser: «rather than defy boundaries, we leap over them, less disciplined, perhaps, but also less frustrated by imaginary constraints» (2005, 451). Hun ser de mange nye, tverrfaglige retningene som har oppstått i løpet av de siste tiårene, som *law and culture* eller *law and semiotics*, som symptomer på denne utviklingen. De nye retningene ikke bare utfordrer og erstatter, men videreutvikler det man til nå har tenkt på som rett og litteratur-bevegelsen, inntil den ikke lenger er gjenkjennbar som en avgrenset tverrfaglig formasjon.

Peters' oppfatning av rett og litteratur-bevegelsens utvikling deles delvis av Gerd Olson og Martin N. Kayman (2007), som bruker artikkelen hennes som en inngang til å presentere nyere utviklinger i forskningen på rett og litteratur i Europa. Olson og Kayman ser europeisk forskning på rett og litteratur i kontrast til utviklingen i USA. De fremholder at britisk og tysk forskning, som i økende grad forholder seg til tredelingen rett, litteratur og språk fremfor rett og litteratur, tilbyr konkrete og nyskapende måter å praktisere tverrfaglighet på (2007, 1–2). I nordisk sammenheng påpekes en lignende utvidelse i introduksjonen til den danske antologien *Lov og litteratur*, der traume- og terrorforskning, holocauststudier og vitnesbyrdlitteratur nevnes som fremvoksende tverrfaglige områder som er beslektet med rett og litteratur-bevegelsen og deler flere av dens interessepunkter (Simonsen, Porsdam & Skov Nielsen 2007, 20). Også her beskrives en bevegelse i utvikling som, kanskje særlig i europeisk sammenheng, er i ferd med å endre seg og anta nye former.

Både i internasjonal og nordisk sammenheng kom det i 2016 flere programmatisk forslag om tverrfaglige retninger som kan sees i sammenheng med denne utviklingen. For eksempel publiserte Michael Arntfield, som selv har bakgrunn fra rett og litteratur-bevegelsen, antologien *Criminal Humanities* (2016a). Innledningsvis foreslår han at tittelens begrep kan fungere som en paraplybetegnelse for retninger som kombinerer forskning på kriminalitet og rett med kulturstudier, semiotikk, språkstudier og andre humanistiske fagfelt. Samme år ga Arntfield også ut boken *Gothic Forensics*, der han argumenterer for å opprette studieområdet «litterær kriminologi» (*literary criminology*) i forlengelse av det etablerte studieområdet *forensics semiotics*. Her er det samspillet mellom litteratur, etterforskning og kriminologi som utforskes.

Omtrent samtidig som Arntfield publiserte sine forslag, lanserte norske Sveinung Sandberg og amerikanske Louis Presser betegnelsen «narrativ kriminologi» med antologien *Narrative Criminology* (2016). Sandberg leder sammen med Thomas Ugelvik et forskningsnettverk for narrativ kriminologi ved Universitetet i Oslo, der tverrfagligheten går i både samfunnsvitenskapelig og humanistisk retning. Denne forskningen står i en interessant relasjon til det nyetablerte forskningsprosjektet «A Narratology of Criminal Cases» ved Universitetet i Bergen, som fokuserer på fortellingens rolle i lov og rett. Ytterligere to utviklingslinjer synliggjøres gjennom publikasjonen av *The Routledge Companion to Literature and Human Rights* (McClennen & Moore, 2016), som undersøker litteratur og

18. Julie Stone Peters tar i bruk begrepet posttverrfaglighet (*postinterdisciplinarity*) i sitt svar til Richard H. Weisberg i PMLA-tidsskriftets «Forum».

menneskerettigheter, og antologien *Litteratur og terror. Volden, politikken, estetikken* (Eliassen, Foss & Nylander 2016). Dette er forskning som igjen står forbundet med etablerte tverrfaglige områder som «litteratur og katastrofe» og «litteratur og traume». Hver på sine måter beskjeftiger de seg med forholdet mellom lov og rett og ulike fortolkende og estetisk orienterte disipliner.

Også disse helt nye studieområdene kan settes i forbindelse med rett og litteratur-bevegelsen ved at de tenkes som beslektede studieområder som introduserer utvidede perspektiver. Fra retten som sådan går utvidelsen i retning kriminalitet, menneskerettigheter og terror, og fra det rettsvitenskapelige mot andre samfunnsvitenskapelige felt som kriminologi samt mot kriminalteknikk og såkalt *forensic science*. Fra litteraturen som sådan går utvidelsen mot ulike estetiske, visuelle og mediale praksiser, og fra litteraturvitenskapen mot andre humanistiske disipliner, slik som kultur- og språkstudier. Enten sammenhengen er amerikansk (Peters), europeisk (Olson og Kayman) eller nordisk (Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen) finner vi en utpreget positiv omtale av disse utvidelsene i nyere fremstillinger av rett og litteratur-bevegelsen.<sup>19</sup> De nye studieområdene ser ut til å bære bud om en positiv vending i forfallsfortellingen om det tverrfaglige møtet mellom rett og litteratur; en anledning til en ny start, ansatsen til en fornyelsesfortelling.

Om vi skal etablere en fornyelsesfortelling som et motsvar til den tabloide forfallsfortellingen i norske medier, mener jeg at det er nødvendig å trekke inn perspektiver fra forskningsområdene Peters forbinder med den «posttverrfaglige» utviklingen i rett og litteratur-bevegelsen. I det følgende vil jeg foreslå en ansats til en slik fornyelsesfortelling, som begynner i den etablerte norske rett og litteratur-bevegelsen og deretter gjør to nedslag i beslektede forskningsbidrag. Underveis vil jeg holde fast på de prinsipielle spørsmålene om tverrfaglighet som lå til grunn for «forfallsfortellingen» som innledet artikkelen. Peters posttverrfaglighetsbegrep tilbyr bare en løsning på disse problemstillingene dersom utvidelsen av rett og litteratur-bevegelsen også har åpnet for nye måter å tenke forbindelsen mellom rett og litteratur på. Også i det følgende vil jeg derfor forankre fremstillingen min i de etablerte skillene mellom rett «og», «som», «i» og «eller» litteratur. Jeg begynner med å presentere det jeg anser som en tydelig motvekt til forfallsfortellingen om rett og litteratur-bevegelsen med utgangspunkt i en fornyet tilnærming til retten *som* litteratur. Deretter vil jeg gi to eksempler på tverrfaglig forskning som tilhører det utvidede studieområdet jeg redegjorde for ovenfor. Etter min mening åpner disse studiene for å undersøke spørsmål knyttet til forskning på retten *i* litteraturen og det Peters kaller «posttverrfaglige» tilnærminger til rett og litteratur.

## FORNYELSESFORTELLINGEN. EN RETT SOM LITTERATUR-TILNÆRMING

Det første nedslaget mitt står i direkte forlengelse av forfallsfortellingen som innledet denne artikkelen, ved å ta utgangspunkt i det nystartede forskningsprosjektet «A Narrato-

19. En lignende fornyelsesfortelling finner vi i danske Helle Porsdams *From civil to human rights. Dialogues on law and humanities in the United States and Europe* (2009, 173). Det finnes imidlertid også motstemmer, som ikke ser «posttverrfagligheten» som en fordel. Robert Weisberg og Robin West er blant rett og litteratur-forskerne som har tatt til orde for å bevare «rett og litteratur» som et distinkt tverrfaglig felt, blant annet fordi andre sammensetninger ikke ser ut til å generere den samme produktive friksjonen (Weisberg 2016, 6).

logy of Criminal Cases» ledet av postdoktor Frode Helmich Pedersen ved UiB. Parallelt med utvekslingen mellom Eivind Kolflaath og Arild Linneberg pågikk det en tilsvarende fagkritisk utveksling mellom Pedersen og Kolflaath i løpet av våren 2016. Startskuddet for debatten var Pedersens artikkel «Fortellinger og plausibilitet. En kritisk analyse av Eivind Kolflaaths bevisteori» (2016a), som ble publisert i *Tidsskrift for Rettsvitenskap*. Pedersen diskuterer her det Kolflaath i boken *Bevisbedømmelse i praksis* (2013) kalte et fortellingsperspektiv på bevisbedømmelse. I tidsskriftets neste nummer kom Kolflaath med et svar til Pedersen med tittelen «Fortellinger og plausibilitet. Et svar til Frode Helmich Pedersen» (2016b), der han imøtegikk kritikken fra Pedersen, etterfulgt av Pedersens endelige «Fortellinger og plausibilitet. Sluttsvar til Eivind Kolflaath» (2016b). Selv om også denne faglige utvekslingen er forankret i en kritisk tilnærming til den andres prosjekt, munner den ut i en felles faglig gevinst som står i skarp kontrast til den parallelle debatten om mislykket tverrfaglighet.

I likhet med justismordprosjektet er Pedersens prosjekt sentrert omkring rettsprosessen og kan betegnes som rett som litteratur-forskning. Der justismordprosjektet særlig dreide seg om rettens retorikk, tar imidlertid Pedersens prosjekt utgangspunkt i narratologiske aspekter. Spørsmålet er hvilke fortellinger rettsprosessen produserer og hvordan disse påvirker utfallet av rettssaken. Rettsprosessen forstås som et forløp hvor ulike fortellinger, som vitnemål, forklaringer, forsvar og anklager, spilles ut mot hverandre, vurderes og bedømmes. Pedersens interesse for Kolflaaths *Bevisbedømmelse i praksis* kommer av at den inneholder en drøfting av et fortellingsperspektiv på bevisbedømmelse. Perspektivet legger til grunn at rettens vurdering av en saks bevismateriale ikke bare avhenger av bevisene i seg selv, men også av fortellingene som forklarer dem og setter dem i en meningsfull relasjon til hverandre.

Pedersen og Kolflaath deler en interesse for hvordan fortellinger, enten de er verbaliserte eller rent mentale konstruksjoner, påvirker rettsprosessen og utfallet av en rettssak. I norsk sammenheng er Kolflaath en av få som har bidradd til teoriutvikling om anvendelsen av et fortellingsperspektiv på bevisbedømmelse.<sup>20</sup> I en artikkel om emnet beskriver han både litteraturvitenskap og folkløstikk som relevante «hjelpemedisiner» når et slikt perspektiv skal utvikles i rettsvitenskapelig sammenheng (Kolflaath 2004, 301). Fortellingsperspektivet på bevisbedømmelse er i så måte tverrfaglig fundert, i likhet med Pedersens prosjekt, og det er med utgangspunkt i møtepunktet mellom Kolflaaths teoriutvikling og den litteraturvitenskapelige narratologien at Pedersen utvikler sin kritikk.

Pedersens artikkel tar utgangspunkt i det han anser som en teoretisk-begrepelig forvirring hos Kolflaath, som skyldes at denne ikke skiller mellom «historie» og «fortelling». Begrepene betegner en etablert nivåinndeling av fortellingen innenfor den litteraturvitenskapelige narratologien, som markerer forskjellen mellom den språklige fremstillingen (fortellingen) og de virkelige eller tenkte begivenhetene den fremstiller (det fortalte). I artikkelen konsentrerer Pedersen seg om fortellingsnivået i narratologisk forstand. Han argumenterer for at det å forstå fortellingens rolle i utøvelsen av retten er både ønskelig og

20. Retts sosiolog Thomas Mathiesen (1989) presenterte fortellingsperspektivet på bevisbedømmelse med utgangspunkt i de amerikanske sosiologene Lance Bennett og Martha Feldmans studier, og kulturhistoriker Audun Kjus (2008) har skrevet en bok om emnet (jf. Pedersen 2016a, 45). Ifølge Frode Helmich Pedersen har Kjus' bok i liten grad vunnet innpass i norsk rettstenkning. Eivind Kolflaath mener derimot at Pedersen burde lagt større vekt på dennes studier enn på hans eget kapittel om emnet (2016b, 451).

nødvendig, både for bevisbedømmelsen og for andre aspekter ved rettsprosessen. Dette kan blant annet hjelpe jurister til å unngå den såkalte narrative feilslutningen (*the narrative fallacy*), som betegner hvordan allmennkulturelle makrofortellinger kan ha innvirkning på hvordan vi vurderer også rettslige fortellinger om virkelige hendelser.

På grunn av det manglende skillet mellom et fortellings- og et historienivå, mener Pedersen at også Kolflaaths vurderinger av fortellingenes «plausibilitet» må revideres og suppleres med begrepet «troverdighet». Det er ifølge Pedersen kun når vi forholder oss til fremstillingens, altså fortellingens, nivå at det gir mening å spørre om fortellingen er sann eller plausibel (Pedersen 2016a, 47). Historiens nivå består av de hendelsene som rent faktisk har funnet sted, uavhengig av hvordan de fremstilles og forklares, og er i så måte unndradd spørsmålet om plausibilitet. Ifølge Pedersen består selve avgjørelsen av en fortellings sannhetsgehalt i en mental operasjon som holder de to nivåene opp mot hverandre (2016a, 47). Han tydeliggjør gjennom en rekke eksempler hvorfor det er viktig å ha kunnskaper om *hvordan* en fortelling presenterer og forklarer begivenhetene dersom man skal kunne vurdere dens plausibilitet eller troverdighet. For eksempel har flere sosiologiske studier vist at de fleste, også dommere, bedømmer en velstrukturert og utvetydig fortelling som mer troverdig enn en fortelling som fremlegger de samme hendelsene på en usammenhengende eller tvetydig måte (Pedersen 2016a, 50). Det som fremstår som den mest troverdige fortellingen er derfor ikke nødvendigvis sannsynligvis den mest sanne.

I oppfølgingsartikkelen svarer Kolflaath på kritikken ved å stille spørsmål ved deler av den faglige terminologien Pedersen har etablert. For det første gjør Kolflaath det klart at han ikke har ment å forholde seg til det Pedersen kaller fortellingsnivået; han er tvert imot kun interessert i fortellingens innholdsside eller historienivå (2016b, 452). For det andre mener han at Pedersen har presentert nettopp historienivået på en måte som skaper nye begreplige problemer snarere enn å løse dem. Problemet oppstår idet Pedersen forutsetter at en fortellings historienivå tilsvarer «hendelsene slik de faktisk har funnet sted» (2016b, 452). Kolflaath påpeker at en (rettslig) fortellings historienivå ikke nødvendigvis vil sammenfalle med begivenhetene slik de fant sted i (den for oss utilgjengelige) virkeligheten. Historienivået bør derfor heller oppfattes som et *innholds nivå*, noe Kolflaath finner støtte for hos narratologene Seymour Chatman, Gérard Genette og Jakob Lothe.

Innholdet i en rettslig fortelling kan vurderes som mer eller mindre plausibelt sett opp mot sakens bevis og andre potensielle fortellinger som kan forklare dem. Mens Pedersen slår fast at det kun er på fortellingens nivå at man kan bedømme plausibilitet og troverdighet, er derfor Kolflaath uenig: Man må også kunne bedømme hvorvidt historie- eller innholds nivået til fortellingen er plausibelt, i den forstand at det må vurderes i hvilken grad innholdet er i overensstemmelse med sakens bevis eller står i kontrast til *andre* fortellingers innholds- eller historienivå. For Kolflaath dreier fortellingsperspektivet på bevisbedømmelse seg primært om å vurdere *det* som fortelles, uavhengig av hvordan det presenteres, for å avgjøre hvordan hendelsene rent faktisk må ha funnet sted.

Går vi forbi det rent begreplige, handler debatten mellom Pedersen og Kolflaath om et prinsipielt problemområde for studiet av fortellingen, som gjelder forholdet mellom fiktive og historiske tekster.<sup>21</sup> Litteraturviteren Pedersen opererer med to nivåer, historie og fortelling, mens det i tilsvaret blir tydelig at Kolflaath opererer med tre: virkeligheten, historien og fortellingen. I retten må man sammenligne en fortellings innhold med et virke-

lighetsnivå, skriver Kolflaath, for å avgjøre hva som er sant og ikke sant (2016b, 454, fotnote 11). Men hva er det som utgjør et slikt virkelighetsnivå? For litteraturviteren Pedersen er det klart at virkelighetens hendelser umulig lar seg rekonstruere og at denne ikke nødvendigvis sammenfaller med fortellingens historienivå, som i seg selv er en tankekonstruksjon. For rettsviteren er det like fullt nødvendig å bedømme én fortelling (både i innhold og i presentasjon) som mer sannsynlig eller plausibel enn andre.

Om Kolflaath står i fare for å overse det Pedersen henviser til som *the narrative fallacy*, står Pedersen selv i fare for å begå det vi kan kalle *the fictional fallacy*. Den narrative vendingen innenfor en rekke fagfelt fra og med 1980-årene har møtt kritikk for at forholdet mellom fortelling og fiksjon utviskes.<sup>22</sup> I boken *The Distinction of Fiction* (1999) argumenterer narratologen Dorrit Cohn for at det går et viktig skille mellom, på den ene siden, forståelsen av at alle tekster er narrative i den forstand at de er konstruerte og bruker ulike former for *emplotment*, slik Hayden White (1973, 1987) argumenterer for, og, på den andre siden, det å overse skillet mellom fakta og fiksjon. Cohns prosjekt er å påvise at det finnes narratologiske markører, fortrinnsvis på fortellingsnivået, som signaliserer at en tekst er ikke-referensiell eller fiktiv.<sup>23</sup> Men hun foreslår også at vi i møte med historiske tekster eller tekster som omhandler fakta, må legge til et narratologisk nivå under historienivået, et referensielt nivå, som hjelper oss med å kategorisere fortellingen som fakta eller fiksjon (1999, 112–113).<sup>24</sup> Dette referensielle nivået tilsvarer det Kolflaath noe upresist omtaler som «virkeligheten» og består av alle andre kilder og opplysninger vi besitter om hendelsen det fortelles om. Et slikt tredje nivå tillater den analytiske handlingen som Kolflaath baserer seg på, men som Pedersen benekter at er mulig, nemlig å vurdere også historienivåets plausibilitet – men riktignok kun når det er snakk om ikke-fiktive tekster.

Den problematikken som påpekes her, er beslektet med kritikken Kolflaath rettet mot justismordprosjektets bruk av begrepene «falske» eller «fiktive» fortellinger i retten. Nettopp skillet mellom det fiktive, det falske og det (presumptivt) sanne er av avgjørende betydning i rettslig sammenheng. I så måte har Kolflaath rett når han påpeker det problematiske i at forholdet mellom begrepene ikke avklares i bergensskolens bok *Justismordets*

- 
21. Denne debatten er selvsagt også interessant i en rent litteraturfaglig sammenheng. Som Eivind Kolflaath påpeker, ser det ikke ut til å herske fullstendig enighet om fortellingsbegrepets definisjon selv innenfor litteraturvitenskapen – Arild Linneberg og Frode Helmich Pedersen bruker for eksempel begrepet på to ulike måter (2016b, 453).
  22. I *The Travelling Concepts of Narrative* (2013) beskriver sosiologen Matti Hyvärinen tre ulike «narrative vendinger». Den litterære begynner på 1960-tallet og knyttes til strukturalismen, den historiografiske begynner på 1980-tallet og knyttes til en forståelse av historiens og kildenes grunnlag i fortellingen, mens den narrative vendingen i sosiologiske vitenskaper begynner omkring 1980 og er tydeligere antipositivistisk og hermeneutisk orientert (2013, 13). Frode Helmich Pedersens prosjekt er en videreføring av en litterær narratologi over mot det historiografiske. Sveinung Sandbergs narrative kriminologi er derimot tilknyttet den narrative vendingen innenfor sosiologiske vitenskaper.
  23. Et fiksjonskjennetegn Dorrit Cohn fremhever, er den ekstra-heterodiegetiske fortellerposisjonen som tillater fri forflytning i tid og rom samt innsyn i personenes indre. Cohns narratologiske skille mellom fiksjon og ikke-fiksjon har imidlertid møtt kritikk: Richard Walsh (2007), Henrik Skov Nielsen og James Phelan er blant dem som har argumentert for at det heller er snakk om kontekstuelle antagelser gjort av leseren på grunnlag av en retorisk kvalitet i tekstene. Se deres felles artikkel «Ten Theses about Fictionality» (Skov Nielsen, Phelan & Walsh 2015) og Henrik Skov Niensens «Fictionality as Rhetoric» (2015) for en oversikt over feltet. En kritikk av deres syn på fiksjonalitet kan finnes i Paul Dawsons tilsvar under tittelen «Ten Theses Against Fictionality» (2015).
  24. Petter Aaslestad etablerer et lignende skille i *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori* (1999) og viser til et «kontekstnivå».

*retorikk*. For å kort rekapitulere disse parallelle utvekslingene om rett og litteratur: Kolflaath anklager Linneberg for å ikke ha definert «justismord», «tegn» og «falske eller fiktive fortellinger» på en tilfredsstillende måte. Pedersen anklager på sin side Kolflaath for ikke å ha definert «fortelling» på en tilfredsstillende måte. De begreplige diskusjonene avslører i begge tilfeller vesentlige disiplinære forskjeller. Det som står på spill i begge debattene, er selve det tverrfaglige møtet mellom retten og litteraturen.

I utvekslingen mellom Kolflaath og Pedersen er det likevel en mer konkret og håndgripelig misforståelse som har funnet sted, som kan knyttes til metodisk-teoretiske spørsmål av helt grunnleggende art: Rettsviteren og litteraturviteren snakker om forskjellige størrelser når de bruker ordet «fortelling». Etter at både litteratur- og rettsviteren hadde presentert sine respektive forståelser av fortellingsbegrepet, så det i første omgang ut til at denne begreplige forvirringen, som var debattens utgangspunkt, fremdeles bestod. De to artiklene uttrykker ulike syn både på hva som utgjør forskningsobjektet og på hva som er en forskningsmessig forsvarlig måte å tilnærme seg det på.

Pedersens sluttvar til Kolflaath åpner imidlertid for å arbeide frem en syntese mellom de to begrepsapparatene, som kan komme både retts- og litteraturvitenskapen til gode. Her skriver Pedersen at han har sett seg nødt til «å både presisere og revidere [s]itt eget teoretiske rammeverk» i lys av Kolflaaths tilsvarende (2016b, 539). Pedersen vedgår at det er problematisk å knytte historienivået i en fortelling til hva som har skjedd i virkeligheten, og han forklarer uklarheten med at narratologien i all hovedsak har oppholdt seg ved fiksjonstekster (2016b, 541). I lys av dette etterlyser han en begreplig distinksjon som kan tillate oss å snakke om «de faktiske forhold» utover fortellingens historiedimensjon (2016b, 542). Etter min mening kan nettopp Dorrit Cohns narratologisk funderte drøftinger av fiksjonalitet, som jeg kort presenterte ovenfor, utgjøre et fruktbart utgangspunkt for å videreutvikle denne distinksjonen.

I alle tilfeller enes Pedersen og Kolflaath her om at det er snakk om tre nivåer som må holdes opp mot hverandre: en uttrykksdimensjon, en innholdsdimensjon og en virkelighetsdimensjon (Pedersen 2016b, 242). Av disse dreier de to første seg om begivenhetenes fremstilling *i det fortalte*, mens det siste omfatter begivenhetene i virkeligheten utenfor teksten.<sup>25</sup> At denne nivåinndelingen nå er klargjort, åpner imidlertid for en rekke nye spørsmål når det gjelder hvordan de ulike dimensjonene skal vurderes opp mot hverandre. Pedersen presenterer flere slike, foreløpig ubesvarte, spørsmål, som alle knyttes til forholdet mellom rettens fortellinger og et fortellingsperspektiv på bevisbedømmelse. Jeg er enig med ham i at dette tyder på at problemstillinger knyttet til både fortellingsbegrepet og forholdet mellom form og innhold, fiksjon og fakta kan bli fruktbart utforsket gjennom tverrfaglige studier på rett og litteratur. Litteraturvitenskapen kan ikke levere ferdige teoretisk-metodiske pakker for å forstå fortellingens rolle innenfor rettens rammer, men den kan bidra med teoretiske rammeverk som gir et godt grunnlag for å kategorisere fortellingens ulike bestanddeler og avklare begreplige misforståelser av den sorten som oppstår mellom Pedersen og Kolflaath.

I møtet mellom Kolflaath og Pedersen interagerer fagfeltene med hverandre nettopp

25. Å utvikle et begrepsapparat som tar hensyn til det referensielle nivået kan også vise seg å ha implikasjoner for den såkalte «virkelighetslitteraturen» som preger nordisk samtidslitteratur. Dette er en litteratur som allerede har vist seg å ha potensielle og reelle rettslige konsekvenser (med rettssakene mot norske Åsne Seierstad og danske Nielsen som eksempler), som henger sammen med spørsmål om grenseområdet mellom fiksjon og virkelighet.

ved at de anlegger to ulike perspektiver på de samme grunnleggende problemene knyttet til begrepet «fortelling». Å utforske denne problematikken videre kan, slik jeg ser det, føre til nytenkning både på litteraturens og rettens område.<sup>26</sup> Vi ser allerede at Pedersen må modifisere sitt fortellingsbegrep for å ta det i bruk på rettens ikke-fiktive fortellinger. Men også for Kolflaath del kan Pedersens kritikk bidra til å nyansere fortellingsbegrepet og danne et grunnlag for å gå inn i de metodiske vanskene som oppstår når innhold skilles ut fra form. Dette er spørsmål som burde være utfordrende og relevante både for retts- og litteraturvitenskapen. Det kritiske perspektivet som fagfeltene anlegger på hverandre, bidrar her til å åpne opp et rom for tverrfaglig utveksling ved å belyse problemstillinger som best kan løses gjennom en felles metodisk-teoretisk utvikling. Sett opp mot den parallelle utvekslingen mellom Kolflaath og Linneberg, som jeg innledningsvis knyttet til en forfallsfortelling om rett og litteratur-bevegelsen, fremstår utvekslingen mellom Kolflaath og Pedersen som en fortelling om fornyelse og fruktbar tverrfaglighet.

## EN RETT / LITTERATUREN-TILNÆRMING TIL LITTERATUR, LOV OG POLITIKK

Videre i artikkelen vil jeg analysere to eksempler på studier som ikke plasserer seg innenfor rett og litteratur-bevegelsen, men som etter min mening kan bidra med perspektiver til henholdsvis studier av rett i litteraturen og den «posttverrfaglige» utviklingen jeg redegjorde for ovenfor. Det første nedslaget mitt er i en litteraturvitenskapelig studie skrevet av danske Isak Winkel Holm, professor i litteraturvitenskap. I boken *Stormløb mot grænsen. Det politiske hos Franz Kafka* (2015) undersøker Holm hvordan loven fremstilles i Kafkas forfatterskap.<sup>27</sup> Ikke overraskende er Kafkas verk blant de mest undersøkte innenfor rett og litteratur-forskningen. «Det kafkaeske» har blitt et etablert begrep som betegner et ugjenomskuelig, absurd og marerittaktig byråkrati, som knyttes til hvordan Kafka fremstilte lov og rett i romanen *Proessen* (1925) og andre tekster (Holm 2015, 27). Holms studie tar imidlertid et oppgjør med denne forestillingen om at Kafkas tematiseringer av lov og rett er nettopp «kafkaeske». Gjennom analysene hans går det frem at lov og rett ikke bare fremstilles som et problem hos Kafka, men også som et prosjekt – som et kollektivt byggverk som fellesskapet er nødt til å konstruere og vedlikeholde for å fungere. Studien tar samtidig sikte på å utforske de politiske dimensjonene ved Kafkas forfatterskap og drøfte dets relevans for vår egen samtid. Både retts- og litteratursynet i boken utgjør interessante elementer som vi kan analysere i lys av Julie Stone Peters' kritikk av rett og litteratur-bevegelsen.

Gjennom hele studien bæres Holms argumentasjon frem av nedslag i ulike deler av Kafkas forfatterskap, med vekt på utvalgte passasjer. «Foran loven», dørvokterlegenden som opprinnelig inngikk i *Proessen*, er blant de av Kafkas tekster som oftest har blitt analysert som en rett i litteraturen-tekst knyttet til det kafkaeske, og den trekkes tidlig frem også hos Holm (2015, 13). Dørvokterlegenden handler om en mann som ber om adgang til loven, men som nektes tilgang av en dørvokter som står foran lovens port. Mannen venter hele

26. I etterkant har Eivind Kolflaath og Frode Helmich Pedersen møtt hverandre til debatt om tverrfaglighet ved Universitetet i Bergen. Et videooptak av debatten er tilgjengelig via < <http://www.uib.no/jur/100709/debatt-lov-og-litteratur> >.

27. Boken er en bearbejdet versjon av Isak Winkel Holms andre doktorgradsavhandling fra 2015.



livet på å få adgang, men uten at det skjer. Til sist, når mannen skal til å dø, stenger dørvokteren porten og gir mannen beskjed om at den kun var ment for ham og ikke lenger skal brukes. Legendene tegner et bilde av det maktesløse mennesket stilt overfor makten, som er ufornuftig, uforutsigbar og uforanderlig (Holm 2015, 14). Det er denne fremstillingen av loven som tradisjonelt knyttes til det «kafkaeske», blant annet i Jacques Derridas innflytelsesrike essay «Before the Law» (1992).

Holm holder denne dørvokterlegenden opp mot Kafkas gjenfortelling av legenden om babelstårnet fra *Bibelens* «Første Mosebok», som ofte dukker opp i Kafkas senere verk. Legendene om babelstårnet handler om konstruksjonen av et byggverk som skal nå like inn i himmelen for slik å skape Sems sønner et navn og holde menneskene samlet. Da Herren ser tårnet, bestemmer han seg for å forvirre menneskenes språk slik at de holder opp med å bygge og isteden spres ut over jorden (Holm 2015, 15). For Holm gir legendene om dørvokteren og babelstårnet to forskjellige bilder av loven og rettens rolle i Kafkas forfatterskap, som nærmer seg lov og rett fra hver sin side. I dørvokterlegenden blir loven applisert på enkeltmennesket, mens babelstårnlegenden forteller om hvordan lov og rett etableres av og for fellesskapet (Holm 2015, 16). De to måtene å fremstille forholdet mellom menneskene og loven/retten på går igjen gjennom hele Kafkas forfatterskap og skaper en dobbelthet: Lov og rett er på den ene siden knyttet til individet, passivitet, maktesløshet, fatalisme og formalisme, mens det på den andre siden er knyttet til samfunnet, aktivitet, skapelse, og fellesskap.

For å utforske den todelte måten lov og rett opererer på, anlegger Holm en analytisk tilnærming som han kaller en stereoskopisk optikk. Stereoskopet var et populært instrument på 1800-tallet, som fungerer ved at det sammenstiller to bilder i en brille på en slik måte at den dobbelte fremvisningen skaper en 3D-effekt. For Holm ligger det vesentlige ved stereoskopibildet i dobbelteksponeringen, som han knytter til de to ulike måtene å fremstille forholdet mellom livet og loven på (2015, 30). Med utgangspunkt i denne dobbeltheten knytter Holm det politiske hos Kafka til spørsmålet om hva loven er og hvem det er som har adgang til den. Lovens rammer setter også rammer for hvem det er som regnes som menneske eller som borger. Ifølge Holm lar Kafkas stereoskopiske stil fremstillingene av lov og rett vippe mellom kategorier som det offentlige og det private, institusjonen og det uregulerte, det individuelle og det kollektive.

Denne politisk perspektiverte lesningen utgjør en motvekt til lesninger av Kafka som fremhever det eksistensielle fremfor det politiske når de behandler absurditeten i de «kafkaeske» fremstillingene av lov og rett. I den norske rett og litteratur-bevegelsen er det i stor grad sistnevnte forståelse av Kafkas tematiseringer av loven som har blitt fremmet innen bergensskolen.<sup>28</sup> Bjørn C. Ekeland (2004, 2009) har tatt for seg Kafkas *Prosessen* i doktoravhandlingen *Rettferdige ord* (2009) og i artikkelen «Dekonstruks-

28. Ved siden av bergensskolens arbeider, som tar for seg verk av blant andre Ludvig Holberg, Albert Camus og Franz Kafka, er det særlig Bjarne Markussen (2006, 2011) som har bidradd med rett i litteraturen-lesninger i norsk sammenheng. Hans studier tar utgangspunkt i Henrik Ibsens «Et dukkehjem» og Knut Hamsuns *Markens grøde*. Markussen gir også en grundig oversikt over rett og litteratur-bevegelsen og dens to hovedretninger i artikkelen «Rett og litteratur. En introduksjon og et bidrag» (2005), som munner ut i en redegjørelse for litteraturens ulike funksjoner i relasjon til rettskulturen. Her gir Markussen også en kort omtale av «det kafkaeske» ved å vise til at rettsprosessen i *Prosessen* fremstår som absurd og avhumanisert (2005, 238).

sjon, rett og rettferdighet. Om Jacques Derridas rettferdighetsbegrep og eksempelet Josef K» (2004).<sup>29</sup> Her beskrives det kafkaeske rettsvesenet som «absurd, meningsløst og abstrakt», som en «absurditetens rett» (Ekeland 2009, 189 og 192). Med utgangspunkt i Derridas «Before the Law» argumenterer Ekeland for at *Prosesen* beskriver det abstrakte og «umulige» ved lov, rett og rettferdighet, det som kun kan gripes gjennom fiksjonens indirekte og metaforiske form (2009, 194). Litteratur- og rettssynet som kommer frem i disse analysene korresponderer med de verdier Julie Stone Peters fremhever i sin artikkel. Litteraturen knyttes til vesentlig andre former for sannhet og «virkelighet» enn lov og rett, og tilkjennes derfor et rettskritisk potensial.

Holm, på sin side, argumenterer for at Kafkas beskrivelser av lovens, og rettens, absurditet ikke er henvist til det rent eksistensielle, fordi «det kafkaeske» resulterer i en potensielt produktiv *foruroligelse* hos leseren, som kan ha politisk kraft (2015, 28–29). Foruroligelsen knyttes til det stereoskopisk dobbelte ved at Kafkas fremstillinger av lov og rett også forstås som en impuls til forandring. Effekten av foruroligelse hos leseren skyldes den samme affektive reaksjonen som tradisjonelt har blitt forankret i begrepet om det kafkaeske og knyttet til eksistensiell maktesløshet. Ifølge Holm kan affekten isteden knyttes til en reflekterende, politisk impuls hos leseren, som blir til gjennom den estetiske erfaringen.

Holms analyser er nærlesende og litterære, men de vender seg også utover og sier noe om sin egen relevans i en større kulturell og politisk sammenheng. I studien deles spørsmålet om det politiske opp i tre delområder: hva litteraturen *handler om*, hva den *er* og hva den *gjør* (Holm 2015, 29–31). Ifølge Holm *handler* Kafkas tematiseringer av lov og rett om å reagere på at noe er feil. Tekstene hans *er* produkter av et litterært perspektiv på verden, som tillater ham å skrive om disse feilene på en særegen måte. Og ikke minst er de en impuls til endring – og på den måten kan de også *gjøre* noe, faktisk forandre noe, også utenfor litteraturens verden (Holm 2015, 30). Med utgangspunkt i denne performative funksjonen argumenterer Holm for at innsiktene fra Kafkas verk er vel så aktuelle i dag som da de ble skrevet. De kan fremdeles ha relevans for hvordan vi bør tilnærme oss lov og rett, både som problem og som prosjekt, for eksempel i forbindelse med aktuelle problemstillinger knyttet til immigrasjon, sikkerhet og neoliberalisme (Holm 2015, 391–392). Denne politiske virkningen, som altså kan forbindes med det «foruroligende», har sitt opphav i den spesifikt estetiske erfaringens evne til å stille oss på avstand fra virkeligheten vi lever i.<sup>30</sup>

I en anmeldelse av Holms studie, påpeker Marit Grøtta at tidligere Kafka-forskere, som Walter Benjamin, Giorgio Agamben og Gilles Deleuze & Félix Guattari, har tilkjent Kafkas verk lignende, og også mer eksplisitt revolusjonerende, politiske funksjoner (2016, 61). Grøtta beskriver Holms politiske prosjekt som «moderat» og ser ut til å vurdere moderasjonen negativt (2016, 63). Sett i forlengelse av våre spørsmål knyttet til forskning på rett i

29. Bjørn C. Ekelands artikkel om *Prosesen* overlapper med fremstillingen i doktoravhandlingen. Jeg velger derfor å vise til den siste versjonen, fra doktoravhandlingen, i det følgende.

30. «Foruroligelsen» minner selvsagt om fremmedgjøringen som, i ulike varianter, er et velkjent aspekt ved forsøk på å utpeke det spesifikt litterære. Denne forbindes særlig med Victor Slovskijs underliggjøringsbegrep i den russiske formalismen og Bertolt Brechts mer politiske bruk av «Der Verfremdungseffekt» («fremmedgjøringseffekten») i sin dramatik. Slik jeg ser det, skiller Holms tilnærming til fenomenet seg ut blant annet ved at han ikke identifiserer fremmedgjøringen i det stilistiske alene, men i den affektive responsen som utgår fra det.

litteraturen, fremstår imidlertid det «moderate» som en fordel. Holms Kafka-studie gir bud på å bidra til å forklare hvordan den spesifikke litterære eller estetiske erfaringen kan gi innsikt i lov og rett på måter som kan ha politisk virkning.

Ved første øyekast kan dermed Holms lesninger se ut til å stille seg i forlengelse av den disiplinære «lengselen» Julie Stone Peters beskriver når hun forklarer litteraturvitenskapens utforskning av loven som et ønske om å gjenetablere litteraturen som politisk kraft. Holms studie utfordrer imidlertid Peters forståelse av litteraturvitenskapens lengsel mot retten, idet den ikke henter sin politiske kraft fra relasjonen mellom rett og litteratur, men heller bruker tematiseringene av lov og rett til å skrive frem en estetisk fundert politikk med utgangspunkt i Kafkas «stereoskopiske» stil. Styrken i Holms studie ligger nettopp i at den utfordrer oppfatningen av det fatalistiske kafkaeske som en inngang til kritikk av lovens formalisme fra et systemkritisk ståsted. Det stereoskopiske perspektivet tillater at Holm ikke bare utforsker loven og rettens systemiske akse, men også den historiske og kulturelle. Lovens rolle i konstitueringen og konsolideringen av fellesskap og samfunn får tre frem i en dobbelteksponeering med den appliserte lovens foruroligende resultater. Boken er dermed ikke bare nyskapende i sin nylesning av Kafkas forfatterskap, men også gjennom sin fremstilling og utforskning av lov og rett i litteraturen.

Denne nylesningen av Kafka er ikke et eksempel på tverrfaglig forskning, idet den i liten grad bygger på rettsvitenskapelig teori og metode og først og fremst betrakter lov og rett som litterært motiv og tema.<sup>31</sup> Perspektivene som ligger til grunn for Holms analyse er likevel interessante å se i lys av både Peters artikkel om tverrfaglighet og de to norske utvekslingene mellom retts- og litteraturvitere som vi så nærmere på ovenfor. Studien knytter andre verdier til henholdsvis loven og litteraturen enn de Peters fremhever som problematiske i sin artikkel, og på den måten fremtrer nye muligheter for hvordan litteraturvitenskapen kan ta del i virkeligheten uten å bli «annekterende» overfor retten. Holms måte å lese lov og rett i litteraturen på bereder slik grunnen for en annerledes politisk lesning av lov og rett enn den rent rettskritiske. Boken kan også leses som et innlegg i debatten om litteraturvitenskapens og humanioras nytteverdi i et samfunnsperspektiv, ved at den peker på en tydelig forbindelse mellom litteraturen og virkeligheten, uten at forbindelsen «hentes» eller «tas» fra rettens domene. I det følgende eksempelet mitt vil disse premisene videreføres inn i en tydeligere (post)tverrfaglig sammenheng, samtidig som vi skal bevege oss bort fra den litterære nærlesingen som metode.

## EN «POSTTVERRFAGLIG» TILNÆRMING TIL 22. JULI-RETTSSAKEN

Det tredje og siste nedslaget jeg vil gjøre tar utgangspunkt i litteraturviter Ingvild Folkvords artikkel «Rettslig formgivingsarbeid etter terroren 22. juli 2011» (2016), som omhandler det rettslige etterspillet av terrorangrepet utført av Anders Behring Breivik. Artikkelen ble publisert i et temanummer om 22. juli i tidsskriftet *European Journal of Sca-*

31. Selv om mange selverklærte rett i litteraturen-studier tar utgangspunkt i analyse av litterære verk, er de ofte tydeligere tverrfaglig innrettede enn Isak Winkel Holms. I norsk sammenheng er Bjarne Markussens «Et dukkehjem og rettskulturen» (2006) et godt eksempel på en studie som kombinerer nærlesinger av Henrik Ibsens «Et dukkehjem» (1879) med kontekstualiseringer som tar utgangspunkt i grundige redegjørelser for periodens rettskultur samt relevante lovtekster og rettspraksiser.

*ndinavian Studies*, der den inngår blant flere arbeid skrevet av litteratur- og medievitere som behandler mediernes, skjønnlitteraturens og estetikkens rolle i den kulturelle meningsdannelsen rundt terrorangrepet.<sup>32</sup> Arbeidene stiller seg i forlengelse av flere av de tverrfaglige retningene som har blitt nevnt tidligere, slik som litteratur og terror, litteratur og traume og litteratur og menneskerettigheter. Samtidig forblir forholdet mellom retten og litteraturen sentralt, og særlig Folkvord betrakter rettsprosessen som en inngang til å utforske hvordan rettsprosessen bidro til å gi form til hendelsene også i en bredere, kulturell kontekst.

I artikkelen argumenterer Folkvord for at rettssaken mot Breivik viser hvordan retten har et dynamisk potensial, som synliggjøres idet den må utøves på nye måter for å opprettholde sin autoritet. Rettssaken som fulgte 22. juli-angrepet hadde et uvanlig stort omfang, som krevde transformasjoner av både rettsrommet og rettsprosessen. Gjennom bombeangrepet på Regjeringskvartalet og angrepet på sommerleiren til Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon (AUF) på Utøya rammet terroren hele nasjonen både i symbolsk forstand og helt konkret i form av det store antallet ofre og pårørende spredd ut over hele Norge. Tiltalen mot Breivik omfattet drap på 77 personer og til sammen 770 fornærmede.

Omfanget hadde praktiske konsekvenser for rettsprosessen både når det gjaldt den konkrete utformingen av rettsrommet, rettssakens mediale infrastruktur og selve progresjonen i rettssaken (Folkvord 2016, 124). Folkvord viser hvordan disse transformasjonene av rettsrommet og –prosessen fikk betydning for hvordan rettssaken ga form til de individuelle og kollektive erfaringene som skulle håndteres innenfor rammene av den. Selv om skyldspørsmålet for en stor del allerede var avgjort, ble lovbruddet satt i scene gjennom en rettssak som varte i over to måneder. Dette viser at rettssaken mot Breivik ikke bare handlet om å avgjøre skylds- eller tilregnelighetsspørsmålet i seg selv, men også om å legge til rette for en kulturell bearbeidelse av terrorangrepet innenfor rammene av det normsystemet som lov og rett etablerer og stadfester.

Det er altså rettens samfunnsmessige anliggende som undersøkes i Folkvords artikkel, hvordan rettsprosessen dypest sett handlet «om å kollektivt forholde seg til den loven som har blitt brutt slik at denne eventuelt igjen kan oppleves som en felles norm» (2016, 121). Det kulturelle og dynamiske aspektet ved rettsprosessen lar seg imidlertid bare gripe gjennom en analyse som tar hensyn til det formelle i romlig, medial og prosessuell forstand.

Folkvord fremhever og analyserer særlig tre aspekter ved det formgivingsarbeidet som ble gjort i rettssaken. Det romlige aspektet knyttes til hvordan rettssalen ble bygget om og hvordan direkteoverføringer tillot at rettssaken kunne følges fra andre, lokale rettssaler; det mediale aspektet undersøkes gjennom et eksempel på hvordan avspillinger av lydklipp fra telefonsamtaler gjort under terrorangrepet ble brukt i rettsprosessen; det prosessuelle knyttes til hvordan bruken av såkalte *victim impact statements* tillot ofre og pårørende å komme til orde både underveis i rettsprosessen og, særlig, på dens siste dag, på en annen måte enn i ordinære vitnesbyrd. Gjennom analysene viser Folkvord hvordan dette formgivingsarbeidet var nødvendig for at saken skulle kunne håndteres både rettslig og kulturelt.

Studiens vektlegging av det dynamiske ved loven og rettssaken, fremfor det strukturelle eller formalistiske, gir den et annet utgangspunkt enn de andre eksemplene hvor vi har sett

32. Se for eksempel Unni Langås (2016) og Anne Gjelsvik (2016).

på rett og litteratur-forskning i norsk sammenheng. Folkvord kommenterer selv at analysene hennes innebærer å «ta et skritt til side» for å se det rettslige arbeidet fra et annet perspektiv enn det rettskritiske:

[D]et er ingen tvil om at det ligger vesentlige innsikter og bidrag til utvikling i en radikal rettskritikk som over tid nettopp har stilt spørsmål ved lovens autoritet ved å fokusere på hvordan retten har reflektert fordommer knyttet til klasse, kjønn og rase. Dette hindrer oss imidlertid ikke i å ta et skritt til side, for også å kunne identifisere rettens kulturbyggende potensiale i det som her forstås som et konstruktivt arbeid med å gi en katastrofal hendelse sin spesifikke form. Rettssaker bidrar – med alle sine svakheter og mangler – til etableringen av et offentlig sted og en tid der stemmer kan bli lyttet til, stilt spørsmål ved, tilkjent autoritet eller brakt til taushet, dette for å skape et felles rammeverk som igjen oppleves som meningsbærende. (2016, 128.)

Selv om Folkvord fremhever rettens kulturbyggende potensial og konstruktive arbeid, blir imidlertid ikke det rettskritiske perspektivet avvist. Allerede i utgangspunktet betraktes de dynamiske prosessene i retten som en reaksjon på nettopp det faktum at lovens og rettssystemets autoritet og normgivende potensial er truet eller stilles spørsmål ved.

I forbindelse med rettssaken mot Breivik oppstod det ved flere anledninger spørsmål om lovens og rettssystemets utilstrekkelighet. Omfanget av saken utgjorde et problem, og det gjorde også utilregnelighetsspørsmålet, som Folkvord her velger å la ligge. Folkvords analyse av rettsprosessen viser imidlertid ikke bare frem denne utilstrekkeligheten i seg selv, men også hvordan loven og rettssystemet kan utvikles og endres i møte med den. Dette er dynamiske prosesser, som ikke bare skjer innenfor rettens lukkede rom, men i en større, kulturell prosess som er henvendt mot samfunnet og etableringen av et kollektivt «vi» (2016, 131). Folkvord betrakter rettssaken som et ritual, som etablerer eller bekrefter et fellesskap nettopp ved å ekskludere et menneske, denne gangen Breivik, fra det. Samtidig som dette er en utøvelse av makt og autoritet på samfunnets vegne, er det også snakk om meningsproduserende og normgivende prosesser.

Artikkelen kan ikke enkelt betegnes som et rett og litteratur-arbeid, men er like fullt beslektet med denne forskningen. Folkvord forholder seg fortrinnsvis til den tyske filosofen Ernst Cassirers arbeid med symbolske former, men også til rett og litteratur-forskning som tar utgangspunkt i forholdet mellom loven og ritualen. Rettens prosesser forstås ikke som litterære, og analyseres ikke primært ved hjelp av litterær teori og metode. Det litterære ved analysen ligger snarere i blikket for hvordan rettsprosessens ulike «tekster», i utvidet forstand, fungerer, samt i en interesse for å forstå hvordan ulike mediale modaliteter, fra lydklippet til fortellingen, gir form til erfaringer både på et individuelt og et kollektivt nivå.

I så måte er det interessant å lese Folkvords artikkel i sammenheng med Unni Langås' «22. juli. Litterære konstruksjoner av et nasjonalt traume» (2016) fra samme nummer av *European Journal of Scandinavian Studies*. Langås utforsker hva slags litteratur det var som ble tatt i bruk og skapt i forbindelse med 22. juli-terroren i Norge, og viser hvordan litteraturen fikk konkrete funksjoner i det kollektive minnearbeidet som ble gjort i kjølvannet av hendelsene. I artikkelen beskrives fire faser, som kjennetegnes av ulike former for litterære bearbeidinger. I den første fasen ble allerede kanoniserte eller velkjente tekster, som

Nordahl Griegs «Til Ungdommen» (1936) og «Vårt lille land» av Ole Paus, hentet inn i en ny kontekst og gitt nye funksjoner. Deretter ble det skrevet nye litterære tekster, særlig poesi, som omhandlet terrorangrepet og reaksjonene på det. I den tredje og fjerde fasen har det intrådt en større avstand til hendelsene, som resulterer i andre former for litterære tematiseringer. Langås fremhever særlig antologien *Respons 22/7* og romaner som Brit Bildøens *Sju dager i august* (2014) og Eivind Hofstad Evjemos *Velkommen til oss* (2014).

Selv om Langås knytter analysene sine til litteratur som traumbearbeidelse og ikke skriver om forholdet mellom litteraturen og retten, er hun i likhet med Folkvord interessert i hvordan erfaring gis form i møtet med en grusom, kriminell handling. Lest i sammenheng viser de to artiklene hvordan både rettsprosessen og skjønnlitteraturen får konkrete funksjoner i en større kulturell bearbeidning av lovbruddet, som også har innvirkning på hvordan vi som samfunn bestemmer oss for å møte lovbrysteren. Perspektivskiftet er ikke ulikt den stereoskopiske optikken som lå til grunn for Isak Winkel Holms studie av lov og rett i Kafkas forfatterskap, som jeg behandlet ovenfor. Også i denne sammenheng er det snakk om å se to ulike sider av lovens virksomhet samtidig og undersøke forbindelsene mellom det litterære verket (hos Holm og Langås) eller rettssaken (hos Folkvord) og den kulturelle virkeligheten den inngår i og kan bidra til å endre.

En annen grunn til at jeg vil fremheve forskningen på 22. juli som en inngang til nytenkning også innenfor rett og litteratur-bevegelsen, er dens tydelige lokale og nasjonale forankring. Fordi dette er forskning som tar utgangspunkt i et konkret behov for å forstå og forklare en hendelse i sin nasjonale rettslige og litterære kontekst, kan den bidra til å synliggjøre og utvikle rammene for en spesifikt norsk og nordisk rett og litteratur-forskning. Nettopp dette har blitt etterlyst i debatten om rett og litteratur-bevegelsens fremtid. I artikkelen «De-Americanizing Law and Literature Narratives: Opening up the Story» (2010) tar Gerd Olson til orde for at det å være bevisst lokale og nasjonale faktorer er av avgjørende betydning for en produktiv rett og litteratur-forskning. Hun tar utgangspunkt i at det er til dels store forskjeller på forutsetningene for rett og litteratur-bevegelsen i henholdsvis USA og europeiske land – forskjeller som trolig ville blitt enda mer markante om vi også forholdt oss til en ikke-vestlig sammenheng (Olson 2010, 340). Forskjellene skyldes at landene har både ulike systemer for lov og rett og lokale/nasjonale litterære og litteraturvitenskapelige tradisjoner.<sup>33</sup>

Olson mener det er problematisk at et amerikanisert narrativ like fullt dominerer i fremstillinger av rett og litteratur-bevegelsen også utenfor USA. Et av hennes sentrale ankepunkter mot den europeiske forskningen er dens nære forbindelse til sine amerikanske forgjengere både teoretisk og metodisk (2010, 339). Olson påpeker at europeiske rett og litteratur-

33. Gerd Olson viser til at retten i USA og Storbritannia i stor grad baserer seg på tidligere rettsavgjørelser, mens den tyske retten har større innslag av kodifisert lov. Mens rett og litteratur-bevegelsen i USA har lagt mye vekt på den realistiske romanen, har man i Storbritannia fokusert på lyrikk og modernisme, og i Tyskland på drama. Også ulike teoretiske innfallsvinkler har dominert, fra humanistiske, retoriske og narratologiske innfallsvinkler i USA, kritiske, postmodernistiske tilnærminger i Storbritannia og fornyelsen av en allerede etablert germanist-tradisjon i Tyskland (Olson 2010). Olson fremhever at disse nasjonale forskjellene har ført til ulike konklusjoner om hvorfor og hvordan det litterære har overføringsverdi til det juridiske og omvendt, slik at det er problematisk å snakke om en samlet, internasjonal rett og litteratur-bevegelse. Selv om Olsons oversikt over forskningsinteressene i de respektive landene kan virke noe tendensiøs, er jeg enig i konklusjonen, nemlig at det er viktig å vurdere og ta hensyn til nasjonale rammebetingelser for forskning på rett og litteratur.

forskere lenge har benyttet seg av amerikansk forskningslitteratur og flyttet dens innsikter, metoder og problemstillinger over i en ny sammenheng, uten å tilpasse dem til lokale rettspraksiser eller lokal litteratur. Dette er en kritikk som også er relevant for nordisk forskning på rett og litteratur og for «forfallsfortellingen» som innledet denne artikkelen.<sup>34</sup>

Den påbegynte forskningen på 22. juli gir derimot grunn til å håpe på en metodisk-teoretisk utvikling som forankres i lokale og nasjonale forhold, slik vi ser i Folkvords artikkel. Her blir det teoretiske bakteppet, som riktignok er hentet fra både tyske og amerikanske studier, tilpasset målsetningen om å vise forbindelsene mellom den lokale rettsprosessen og et nasjonalt, kollektivt form- og normgivingsarbeid. Terrorhendelsens uvanlige omfang og rekkevidde nasjonalt er i så måte ikke bare forutsetningen for en dynamisk rettsprosess og litterære og estetiske reaksjoner, men også for den tverrfaglige forskningen som tar utgangspunkt i disse reaksjonene.

Slik jeg ser det er terroren den 22. juli en hendelse som, på grunn av sitt omfang og vår manglende erfaring med lignende situasjoner, fremtvinger en ny og utvidet form for tverrfaglighet når hendelsene og etterspillet deres skal utforskes. Det er en forskning som knytter an til flere av retningene Julie Stone Peters identifiserer i rett og litteratur-bevegelsens «posttverrfaglige» tilstand, uten at den av den grunn kan sees som en direkte forlengelse eller utvidelse av etablert forskning på rett og litteratur. Når studien hennes likevel kan gi impulser også til den etablerte rett og litteratur-bevegelsen, er det med utgangspunkt i hvordan det estetiske og litterære ikke behandles som loven og rettens motsetninger, men som integrerte elementer i meningsdannelsen og formgivingsarbeidet som alle brudd med loven krever av oss. Som en konsekvens av dette flyttes, som hos Holm, fokus bort fra loven og rettens systemiske akse og ut av rettsrommet, mot dynamiske, sosiale og kulturelle sammenhenger. Kanskje vil rett og litteratur-bevegelsen finne sin viktigste fremtid i forskning som responderer på en jurisdiksjon som endres i samspill med kulturelle og mediale endringer, som innbefatter det estetiske og det litterære.

## KONKLUSJON

Artikkelen har presentert og analysert et utvalg nordiske forskningsbidrag i lys av en pågående debatt om tverrfaglig forskning i krysningspunktet mellom rett og litteratur. Bevegelsens bredde og mangslungne avleggere internasjonalt gjør det vanskelig å gi en dekkende fremstilling av dens historie, men det er like fullt mulig, og nyttig, å isolere noen grunnleggende spørsmål knyttet til forbindelsen mellom rett og litteratur og deres respektive fagfelt, retts- og litteraturvitenskapen. Det har vært et mål i artikkelen å undersøke spesifikt norske og nordiske forskningsbidrag, som på ulike måter kan gi innspill til debatten om rett og litteratur-bevegelsens fremtid. Som nav for analysen har jeg brukt spørsmålet om hva «og»-et som forbinder rett og litteratur kan og bør innebære. Spørsmålet har blitt utforsket gjennom en dramaturgisk utvikling fra en delvis tabloid forfallsfortelling til etableringen og undersøkelsen av mulige fornyelsesfortellinger, med utgangspunkt i det Julie Stone Peters har betegnet som bevegelsens «posttverrfaglige» tilstand.

34. Selv om «bergensskolen» har fokusert på norske rettsaker, kritiserer Eivind Kolflaath justismordprosjektet for i liten grad å vise kjennskap til det spesifikt norske lov- og rettsystemet. Denne delen av kritikken er enda mer fremtredende i den utvidede versjonen av artikkelen (Kolflaath 2016, 11–12).

Enten vi forholder oss til den selverklærte rett og litteratur-bevegelsen i nordisk sammenheng, som både den såkalte bergensskolen og Frode Helmich Pedersens prosjekt «A Narratology of Criminal Cases» tilhører, eller til de beslektede studiene Isak Winkel Holm og Ingvild Folkvord foretar, forblir de prinsipielle problemstillingene knyttet til selve forbindelsen mellom rett og litteratur relevante og aktuelle. De tre eksemplene som inngår i min utforskning av en potensiell fornyelsesfortelling om rett og litteratur-bevegelsen, gir hver sine bidrag til en nytenkning omkring hvordan rett og litteratur, litteratur- og rettsvitenskap kan og bør interagere med hverandre. Ved å se dem i sammenheng med «forfalls-historien» om rett og litteratur-bevegelsen, og med hverandre, har analysen søkt å avdekke potensielle blindveier, anslag til fornyelse og produktive veier videre i arbeidet med rett og litteratur.

Mens utvekslingen mellom Pedersen og Eivind Kolflaath allerede har ført til en begrepsteoretisk utvikling med implikasjoner for både litteratur- og rettsvitenskapelige tilnærminger til bevisbedømmelse og fortellinger i retten, gir de to øvrige eksemplene mer indirekte bidrag til artikkelens fornyelsesfortelling. Både Holm og Folkvord nærmer seg lovens domene med en bevissthet om den tydelige rettskritiske lesningens begrensninger for begge de impliserte fagfeltene. Samtidig som de forholder seg aktivt til tradisjonelle forestillinger om retten og litteraturen som motsetninger, utfordrer de denne tankegangen ved å ta i betraktning loven og rettens historiske, kulturelle og politiske akse i tillegg til den systemiske. Særlig Holm knytter lesningene sine til en refleksjon omkring det litteraturvitenskapelige fagfeltets identitet og politiske virkekraft, uten at han setter opp en binær motsetning mellom rett og litteratur eller estetikk og politikk. Folkvords artikkel kan på sin side leses som et eksempel på den «posttverrfagligheten» Peters beskriver, både ved at den disiplinære grenseoverskridelsen i liten grad blir et tema og ved at den involverer flere fagfelt enn retts- og litteraturvitenskap.

Spennet mellom de ulike nedslagene viser at både direkte konfrontasjoner og mer indirekte utforskninger av forholdet mellom rett og litteratur kan bidra til å motvirke at rett og litteratur blir rett *eller* litteratur. Det er imidlertid en forutsetning for bevegelsens videreutvikling at den potensielt produktive friksjonen mellom rett og litteratur, litteratur- og rettsvitenskap består. En god tverrfaglig utveksling oppstår verken ved at faglige grenser overtres eller ved at de oppløses, men ved at møtet mellom fagfeltene fører til at grunnleggende, fagdisiplinære problemstillinger synliggjøres og imøtegås. Denne artikkelens mål har ikke bare vært å utfordre forestillingen om at rett og litteratur-bevegelsen er i oppløsning, men også å bidra til dets videreutvikling ved å drøfte ulike litteraturvitenskapelige posisjoner og innfallsvinkler i lys av noen slike grunnleggende, prinsipielle spørsmål om hva tverrfaglighet kan og bør innebære.

## LITTERATURLISTE

### Aviser

- Eikefjord, Eirin. (2016.05.27). Rettens teater 2.0. *Bergens Tidende*.  
 Bergens Tidende (2016.07.11). Rapport om justismord full av feil. *Bergens Tidende*.  
 Gran, Thorvald. (2016.07.20). En vitenskapsfiendtlig vind. *Bergens Tidende*.  
 Kolflaath, Eivind. (2016.06.23). Unnvikelsens retorikk. *Klassekampen*.  
 Kolflaath, Eivind. (2016.07.09). Arild Linnebergs tallmagi. *Klassekampen*.



Linneberg, Arild. (2016.06.18). Domstolens løpegutt. *Klassekampen*.  
 Smedsrud, Morten S. (2016.05.27). Linneberg: Kritikken er et skrekkeksempel. *Klassekampen*.

### Annet

- Arntfield, Michael (2016a). *Gothic Forensics. Criminal Investigative Procedure in Victorian Horror & Mystery*. New York: Palgrave Macmillan.
- Arntfield, Michael (red.) (2016b). *The Criminal Humanities. I serien: Criminal Humanities & Forensics Semiotics*. New York: Peter Lang Publishing.
- Baron, Jane (1999). «Law, Literature and the Problems of Interdisciplinarity». I: *The Yale Law Journal*. Vol. 108, nr. 5. Side 1059–1085. DOI: <https://doi.org/10.2307/797370>
- Cardozo, Benjamin N. (1925). «Law and Literature». I: *Yale Review*, vol. 14. Side 699–718.
- Cohn, Dorrit (1999). *The Distinction of Fiction*. Baltimore og London: The John Hopkins University Press.
- D'Amico, Giuliano (2013). «Bjørnson og opphavsrett» I: *Den engasjerte kosmopolitt. Nye Bjørnson-studier*. Liv Bliksrud, Giuliano D'Amico, Marius Wulfsberg, Arnfinn Åslund (red.). Side 31–43. Oslo: Novus.
- Dawson, Paul (2015). «Then Theses Against Fictionality». I: *Narrative* vol. 23, nr. 1. Side 74–100. Ohio: The Ohio State University Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/nar.2015.0006>
- Derrida, Jacques (1992). «Before the Law». I: *Acts of Literature*. Derek Attridge (red.). Side 181–122. London: Routledge.
- Dragvoll, Johan, Bjørn C. Ekeland og Arild Linneberg (2014). *Justismordets retorikk: stemoren, Tengs, Treholt, Torgersen, Liland og Moen*. Oslo: Vidarforlaget.
- Ekeland, Bjørn C. (2004). «Dekonstruksjon, rett og rettferdighet. Om Jacques Derridas rettferdighetsbegrep og eksempelet Josef K». I: *Rættferd*. Vol. 27, nr. 106. Side 52–65.
- Ekeland, Bjørn C. (2009). *Rettferdige ord. Humanistisk rettstenkning mellom rett og retorikk, lov og litteratur*. Doktorgradsavhandling, UiB.
- Eliassen, Foss, Gunnar og Nylander, Lars (red.). (2016). *Litteratur og terror. Volden, politikken, estetikken*. Oslo: Novus.
- Folkvord, Ingvild (2016). «Rettslig formgivingsarbeid etter terroren 22. juli 2011». I: *European Journal of Scandinavian Studies*. 46:1. Side 120–136. De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/ejss-2016-0008>
- Galanter, Marc og Mark Edwards (2007). «The Path of the Law And». I: *Wisconsin Law Review*. Vol. 1997. William Mitchell Legal Studies Research Paper nr. 74. Side 375–386.
- Gjelsvik, Anne (2016). «Mellom ordene og bildene. Forsøk på å forstå 22. juli». I: *Litteratur og terror. Volden, politikken, estetikken*. Knut Ove Eliassen, Gunnar Foss og Lars Nylander (red.). Side 217–232. Oslo: Novus.
- Goodrich, Peter (2009). «Screening Law». I: *Law and Literature*. Vol. 21, nr. 1. Side 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1525/lal.2009.21.1.1>
- Grimm, Jakob (1957 [1816]). *Von der Poesie im Recht*. Darmstadt: Herman Genter
- Grøtta, Marit (2016). «For en politisk moderat Kafka». I: *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*. Vol. 18, nr. 1/16. Side 61–65.
- Holm, Isak Winkel (2015). *Stormløb mot grænsen. Det politiske hos Franz Kafka*. København: Gyldendal.
- Hyvärinen, Matti, Anu Horhonen og Juri Mykkänen (red.). (2013). *The Travelling Concepts of Narrative*. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies.
- Haarberg, Jon (2010). «Jus og litteraturvitenskap». I: *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*. Vol. 13, nr. 02/10. Side 137–144.
- Kolflaath, Eivind (2004). «Bevisdømmelse – sannsynlighet eller fortellinger». I: *Jussens venner*. Side 279–303.
- Kolflaath, Eivind (2013). *Bevisbedømmelse i praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Kolflaath, Eivind (2016a). «Justismord, rett og litteratur. En fortelling om mislykket tverrfaglighet». I: *Nytt norsk tidsskrift*. 33:1–2. Side 145–157. Universitetsforlaget.  
[Utvidet versjon publisert på <<http://folk.uib.no/hfiek/Kolflaath-Justismord-Utvidet.pdf>>]  
DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-01-02-13>
- Kolflaath, Eivind (2016b). «Fortellinger og plausibilitet. Et svar til Frode Helmich Pedersen». I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*. 129:4. Side 450–461. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3096-2016-04-04>
- Kolflaath, Eivind og Frode Helmich Pedersen (2016). Debatt: Rett og litteratur. <<http://www.uib.no/jur/100709/debatt-lov-og-litteratur>>
- Langås, Unni (2016). «'22. juli'. Litterære konstruksjoner av et nasjonalt traume». I: *European Journal of Scandinavian Studies*. 46:1. Side 81–101. De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/ejss-2016-0006>
- Linneberg, Arild (2001). «Romanheten i sentrum». I: *Tretten triste essays om krig og litteratur*. Oslo: Gyldendal.
- Markussen, Bjarne (2011). «Markens døde – forbrytelse og straff i Knut Hamsuns *Markens Grøde*». I: *Edda*. Vol. 98, nr. 2. Side 124–141.
- Markussen, Bjarne (2005). «Rett og litteratur. En introduksjon og et bidrag». I: *Edda*. Vol 92, nr.3. Side 226–243.
- Markussen, Bjarne (2006). «Et dukkehjem og rettskulturen». I: *Edda*. Vol. 93, nr. 4. Side 354–374.
- McClennen, Sophia A. og Alexandra Schultheis Moore (red.). (2016). *The Routledge Companion to Literature and Human Rights*. London: Routledge.
- Meld. St. 25 (2016–2017). (2017). *Humaniora i Norge*. Oslo: Det kongelige kunnskapsdepartement.
- Miller, J. Hillis (2007 [1990]). «Lovens indstiftelse i litteraturen: Kleist». I: *Rett og litteratur*. Karen-Margrethe Simonsen, Helle Porsdam og Henrik Skov Nielsen (red.). Side 189–212. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Olson, Gerd (2010). «De-Americanizing Law and Literature Narratives: Opening Up the Story». I: *Law and Literature*. 22:2. Side 338–365. Taylor & Francis. DOI: <https://doi.org/10.1525/lal.2010.22.2.338>
- Olson, Gerd og Martin A. Kayman (2007). «Introduction: From 'Law-and-Literature' to 'Law, literature, and language': A comparative approach». I: *European Journal of English Studies*, 11:1, side 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1080/13825570601183146>
- Pedersen, Frode Helmich (2016a). «Fortellinger og plausibilitet. En kritisk analyse av Eivind Kolflaaths bevisteori». I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*. Vol. 129, nr. 1. Side 43–73. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3096-2016-01-02>
- Pedersen, Frode Helmich (2016b). «Fortellinger og plausibilitet. Sluttsvar til Eivind Kolflaath». I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*. Vol. 129, nr. 5. Side 439–458. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3096-2016-05-03>
- Peters, Julie Stone (2005). «Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion». I: *PMLA*. 120:2. Side 442–453. Modern Language Association. DOI: <https://doi.org/10.1632/003081205x52383>
- Porsdam, Helle (2009). *From civil to human rights. Dialogues on law and humanities in the United States and Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Presser, Louis og Sveinung Sandberg (red.) (2016). *Narrative Criminology. Understanding Stories of Crime*. New York: NYU Press.
- Schenck, Mary Jane (2013). «Reading Law as Literature, Reading Literature as Law. A Pragmatist's Approach». I: *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*. Nr. 25. Side 9–29. DOI : <https://doi.org/10.4000/crm.13061>
- Schneck, Peter (2007). «The Laws of Fiction. Legal Rhetoric and Literary Evidence». I: *European Journal of English Studies*. Vol. 11, nr. 1. Side 47–63. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13825570601183344>
- Simonsen, Karen-Margrethe, Helle Porsdam og Henrik Skov Nielsen (red.). (2007). *Lov og litteratur*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Skagen, Kaj (2016). «Justismord og karakterdrap». I: *Nytt Norsk Tidsskrift*. Vol. 32, nr. 3. Side 274–278. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2016-03-10>
- Skov Nielsen, Henrik, James Phelan og Richard Walsh (2015). «Ten Theses about Fictionality». I: *Narrative* vol. 23, nr. 1. Side 61–73. Ohio: The Ohio State University Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/nar.2015.0005>
- Skov Nielsen, Henrik (2015). «Fictionality as Rhetoric. A Response to Paul Dawson». I: *Narrative*. Vol. 23, nr. 1. Side 101–111. DOI: <https://doi.org/10.1353/nar.2015.0000>
- Tygstrup, Frederik og Isak Winkel Holm (2007). «Litteratur og politikk». I: *K&K: Kultur og klasse*. vol. 104, side 148–165.
- Ward, Ian (1995). *Law and Literature. Possibilities and Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walsh, Richard (2007). *The Rhetoric of Fictionality. Narrative Theory and the Idea of Fiction*. Columbus: The Ohio State University Press.
- White, Hayden (1987). *The Content of The Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- White, Hayden (1973). *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Weisberg, Richard H. og Julie Stone Peters (2006). «Law and Literature in Dialogue». I: *PMLA*. 121:2. Side 546–549. Modern Language Association.
- Weisberg, Richard H. (2016). «What remains 'real' about the law and literature movement? A global appraisal». I: *Journal of Legal Education*. Vol. 66, nr. 1. Side 37–43.
- Aaslestad, Petter (1999). *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.